

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

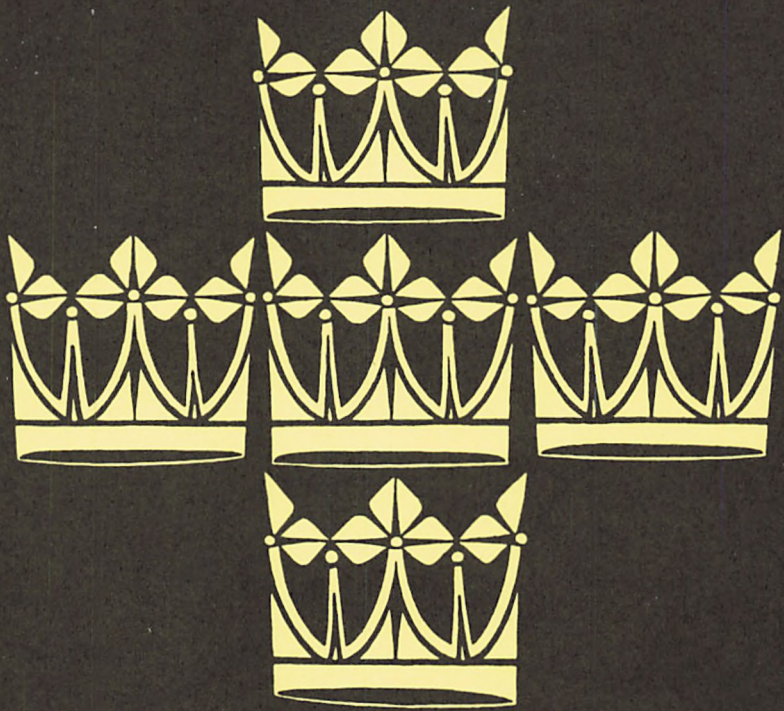
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Nye kommunevåpen i Norge	141
<i>Hans Cappelen:</i> Singingen i Trondheim	154
<i>Bent Østergaard:</i> Den skotske kvinde i Helsingør	159
<i>Nils G. Bartholdy:</i> Dannebrogskorsets form og visionære baggrund	168
<i>Bengt Olof Kälde:</i> Svenska Kyrkans biskopsvåpen	183
<i>Jan Raneke:</i> Linbråka – nosklämna – gäddkäft	190
Heraldica varia	198
Heraldisk litteratur siden sidst	202

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska tidskrifter (Finland) og Alfred Goods Fond.

Nye kommunevåpen i Norge

I 1987 ble det ved kgl.res. fastsatt 62 nye norske kommunevåpen, som ble presentert i *Heraldisk Tidsskrift* 7:62 (1990). I 1988 ble det fastsatt 28 nye våpen for primærkommuner og i 1989 29 nye våpen for primærkommuner, nytt våpen for en fylkeskommune (Oppland) og flagg for en bykommune (Trondheim). Det er nå ikke mange kommuner igjen i Norge som ikke har våpen. På min liste har jeg 39 nye våpen foreløpig i 1990 og 1991. Vi ser derfor slutten på det »våpenkappløpet« vi har hatt i Norge i de senere år. I denne artikkelen skal våpen og flagg fra 1988 og 1989 presenteres. Det blir tilsammen 58 nye våpen og 59 nye flagg, idet alle som har fått våpen også har fått flagg. Flaggene beskrives på samme måte som våpnene, men gull og sølv er byttet ut med gul og hvit.

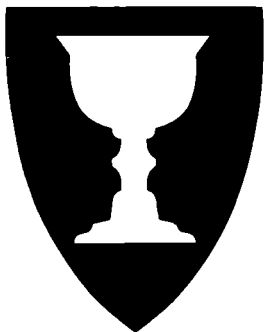
Av disse våpen er de fleste nyskapninger. Brønnøys våpen har linjer tilbake til det gamle Brønnøysunds våpen. Dette nye våpenet er absolutt en forbedring i forhold til det gamle. Trondheims byflagg har som motiv en detalj fra byens middelaldersegl. Overhallas våpen bygger på et segl fra 1344.

Blasoneringen kan i et par tilfeller være litt mangelfull, og i ett tilfelle etter min mening gal. Skjåk kommune fører et firblad, som det vel er meningen skal hensepile på akantus. Hvorfor da ikke kalle det et akantus firblad? Værøy kommune fører i blått en sølv lundefugl.

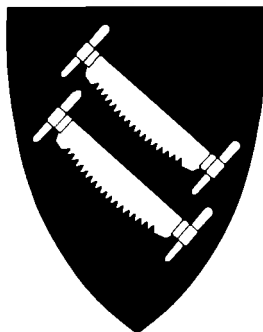
Men med farger er fuglen gjengitt med rødt nebb og røde føtter. Hvis det er meningen at det skal være slik, hvorfor da være så redd for å gi en mer nøyaktig beskrivelse? Engelskmenn ville gjort det, f.eks. »beaked and legged gules«. Når det gjelder Surnadals våpen så synes jeg strengene er i bredeste laget til å kalles strenger, men det er muligens en smak-sak. Derimot er det her ikke snakk om bare taggesnitt. Kvinsdals gaffelkors (*Heraldisk Tidsskrift* 6:54 (1986), s. 149) og Alstahaugs hjelke (*Heraldisk Tidsskrift* 6:58 (1988), s. 371–372) er dannet ved taggesnitt. Surnadals strenger er dannet ved taggesnitt og omvendt taggesnitt.

Når det gjelder Nittedal kommune i min forrige artikkel om nye norske kommunevåpen (*Heraldisk Tidsskrift* 7:62 (1990), s. 42), så har jeg der i blasoneringen skrevet trillingstreng. Det skal være tvillingstreng. Tegningen er derfor riktig og våpenbeskrivelsen blir: »I grønt en sølv tvillingstreng skråstilt venstre høyre«.

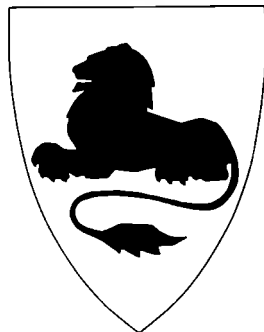
Ellers er her mange motiver vi kan glede oss over. Tustnas klippfisk synes jeg er fin. Øystre Slidre har fått et vakker våpen. Det kan minne om våpen vi kan se i D. L. Galbreath & L. Jéquier, *Manuel du blason*. Men det er også mange andre gode motiver. Vi skal se nærmere på de enkelte våpen, og vi tar dem i kronologisk rekkefølge.

Gildeskål kommune

Stor-Elvdal kommune

Rødøy kommune

Gildeskål kommune i Nordland fylke. »I blått en sølv kalk«. Fastsatt ved kgl.res. 12.2.1988 og tegnet av Arvid Sveen.

Motivet kan assosieres både med gilde og med kirkelig fest og høytid. Forbildet er druepokalen fra ca. 1500, som sto i den gamle middelalderkirken i Gildeskål.

Stor-Elvdal kommune i Hedmark fylke. »I grønt to skråstilte sølv tømmeresager«. Fastsatt ved kgl.res. 12.2.1988 og tegnet av Even Jarl Skoglund.

Utgangspunkt for valg av både motiv og farge er skogsdrift og skogsarbeid.

Rødøy kommune i Nordland fylke. »I sølv en liggende rød løve«. Fastsatt ved kgl.res. 12.2.1988 og tegnet av Olga Grimsmo Nilsen.

Fjellet Rødøyløva er utgangspunkt for motivet. Fargen var gitt av navnet.

Bø kommune i Telemark fylke. »På raud grunn tre gull feler, 2–1«. Fastsatt ved kgl.res. 19.2.1988 og tegnet av Halvor Holtskog jr.

Både spillemannstradisjon og fiolinmakertradisjon står sterkt i Bø. Sin nåværende form har fiolinen fått litt etter litt i en utvikling som visstnok foregikk i Nord-Italia og var ferdig ca. 1500. Men den har eldre aner og forekommer som heraldisk motiv allerede i høymiddelalderen. I D.L. Galbreath & Léon Jéquier, Manuel du blason 1977, finner vi

på side 165 våpen for Truchsess von Alzey (Rheinpfalz) (ca. 1280), som er i rødt strødd med gull korsete kors en skråstillet sølv fiolin.

Åmot kommune i Hedmark fylke. »I grønt tre opprette gull økser, 2–1«. Fastsatt ved kgl.res. 26.2.1988 og tegnet av John Digernes.

I mange hundre år har skogsdrift sammen med jordbruk vært næringsgrunnlaget i kommunen.

Holtålen kommune i Sør-Trøndelag fylke. »I rødt en stående sølv rype«. Fastsatt ved kgl.res. 4.3.1988 og tegnet av Kari Vårhus Sagen.

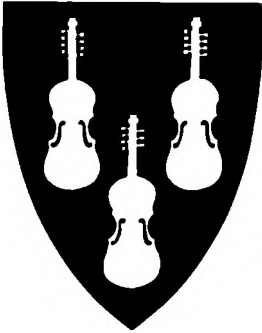
Rypefangst har vært en betydelig atåtnæring. I dag kommer jegere til Holtålen for å drive rypejakt og skaffe penger i kommunekassen.

Sør-Fron kommune i Oppland fylke. »På grøn grunn ei skråstilt sølv klubbe«. Fastsatt ved kgl.res. 4.3.1988 og tegnet av Amund Rudi.

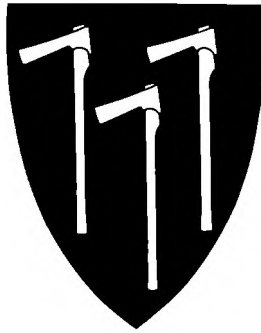
Bakgrunnen for motivet er historien om Kolbein Sterke på Hundorp som slo Torsguden i stykker med en klubbe, så rotter og mus veltet ut. Dette forteller Snorre om i Olav den helliges saga.

Forsand kommune i Rogaland fylke. »På grøn grunn ein sølv hegrefugl«. Fastsatt ved kgl.res. 11.3.1988 og tegnet av John Digernes.

Hegrefuglen er en særpreget fugl som i høy

Bø kommune

Åmot kommune

Holtålen kommune

grad forbindes med fjord og steile fjell, slik som i Forsand.

Nes kommune i Akershus fylke. »I grønt tre kvistede gull trestammer stilt i trepass«. Fastsatt ved kgl.res. 18.3.1988 og tegnet av Harald Hallstensen.

Trestammen står for skogsdrift og Y-formen viser til møtet mellom elvene Glomma og Vorma midt i kommunen.

Nesøy kommune i Østfold fylke. »I blått tre gull sjøvarder, 2-1«. Fastsatt ved kgl.res. 18.3.1988 og tegnet av Odd Skullerud.

Både sjøfart, fangst og fiske og senere fritidsaktiviteter knyttet til kysten og sjøen, er viktig for kommunen.

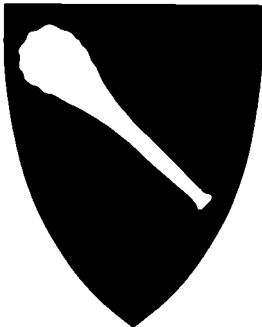
Vikna kommune i Nord-Trøndelag fylke. »I blått tre sølv lakser som danner en sirkel«. Fastsatt ved kgl.res. 13.5.1988 og tegnet av Torleif Flosand.

Laksefiske – og senere oppdrett av bl.a. laks – er et viktig næringsgrunnlag for Vikna kommune.

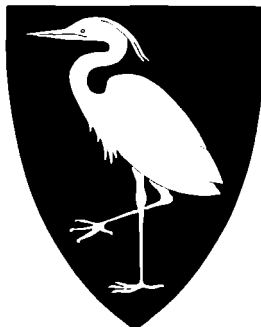
Granvin kommune i Hordaland fylke. »På grøn grunn ei gull fele, skråstilt høyre-venstre«. Fastsatt ved kgl.res. 13.5.1988 og tegnet av Øyvind Kvamme.

Den eldste kjente norske hardingfele – Jåstadfela – er fra nabobygden, og man mener at Granvin har hatt like lange hardingfeletradisjoner. Hardingfela, den norske bondes ypperste nasjonalinstrument, har fire overstrenger og fire understrenger og kortere hals enn fiolinen. Jeg henviser ellers til Hardanger-Felen i Salmonsens Konversations Leksikon 2. utg., for den som vil vite hva hardingfele er.

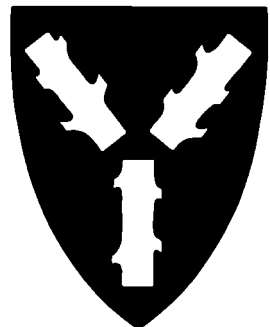
Frogn kommune i Akershus fylke. »I blått en sølv bjelke dannet ved tindesnitt

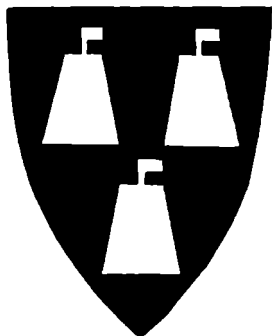
Sør-Fron kommune

Forsand kommune

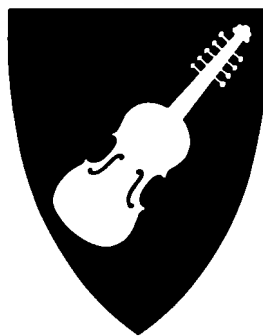
Nes kommune

Onsøy kommune

Vikna kommune

Granvin kommune

i overkant«. Fastsatt ved kgl.res. 20.5. 1988 og tegnet av Truls Nygaard.

Oscarsborg, kystfestningen fra forrige århundre, ligger i Drøbaksundet i Oslofjorden. Festningen og fjorden er utgangspunktet for våpenet.

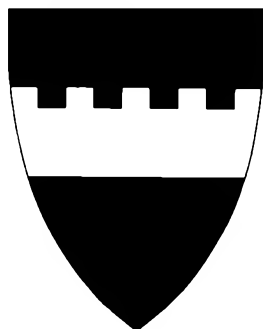
Festningen har spilt en ærerik rolle i nyere norsk historie. 9. april om morgenen forsøkte tyskerne å seile inn til Oslo, for å sikre seg Kongen og Regjeringen. Men lederfartøyet for den såkalte Oslogruppen, Blücher, ble rammet av to 28 cm granater fra festningens hovedbatteri (som var bygget i 1890-årene), som gjorde stor skade på skipet, og bl. a. ødela kontrolltårnet. Et antall 15 cm granater fra et annet batteri ødela en flyhangar med fly og antente et bensinforråd. To torpedotreff ødela maskineri og førte til eksplosjon i et ammunisjonsla-

ger. Skipet gikk til bunns og Konge og Regjering unngikk å bli tatt av tyskerne.

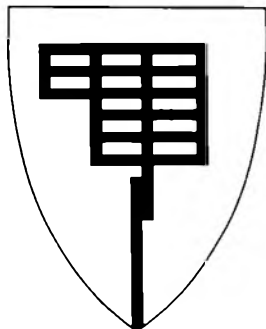
Brønnøy kommune i Nordland fylke. »I gull en svart seilingsgrind«. Fastsatt ved kgl.res. 20.5.1988 og tegnet av Rolf Tidemann.

Motivet har linjer tilbake til Brønnøysunds gamle våpen, og det er samtidig et konkret uttrykk for befolkningens tilknytning til sjøen. Det opprinnelige våpenet var »Svart sjømerke mellom to svarte skjær i gull sjø, bak sjømerket gyllen soloppgang mot rød himmel«. Brønnøysund var ladested fra 1923 og det gamle våpenet ble istandbragt samme år. I førstningen ble det brukt med sort bord om skjoldet, belagt med byporter.

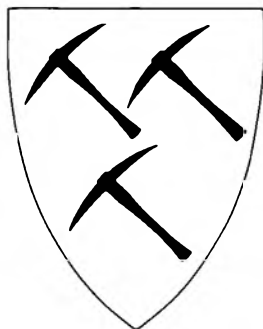
Sokndal kommune i Rogaland fylke. »I gull tre svarte hakker, 2-1«. Fastsatt

Frogn kommune

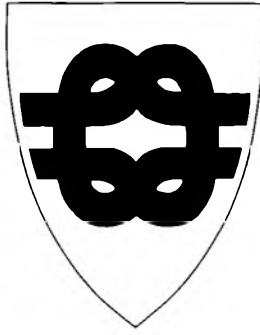
Brønnøy kommune

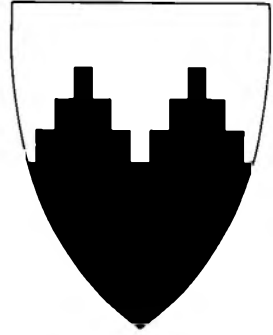
Sokndal kommune

Berlevåg kommune

Fauske kommune

Lebesby kommune

ved kgl.res. 8.7.1988 og tegnet av John Digernes.

I første rekke skal de tre hakkene symbolisere arbeid i tilknytning til naturen, det arbeidet som »ligger i jorda« på mange vis. Bergverk, steindrift og jordbruk er og har vært viktig for kommunen.

Berlevåg kommune i Finnmark fylke. »Delt av gull og blått ved flammesnitt«. Fastsatt ved kgl.res. 22.7.1988 og tegnet av Arvid Sveen.

Motivet symboliserer havets bølger mot stranden, kampen mot havet og Berlevågs avhengighet av havet.

Fauske kommune i Nordland fylke. »I sølv en liggende rød båtsmannsknute«. Fastsatt ved kgl.res. 22.7.1988 og tegnet av Stein Davidsen.

Knuten viser Fauske som kommuni-

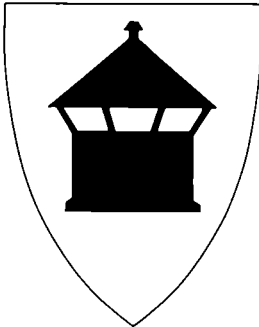
kasjonsknutepunkt og handelssentrum i Indre Salten. En engelsk familie Bourchier førte en lignende knute som badge.

Lebesby kommune i Finnmark fylke. »Delt av gull og svart ved tredobbelt tindesnitt med to tinder«. Fastsatt ved kgl.res. 22.7.1988 og tegnet av Arvid Sveen.

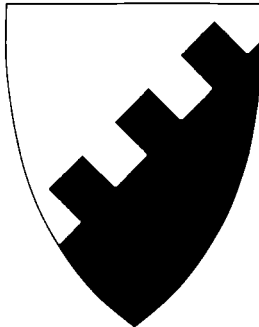
»Finnkirka« er en karakteristisk fjellformasjon i kommunen. Tredobbelt tindesnitt var den nærmeste »heraldiske løsningen« på motivet.

Sund kommune i Hordaland fylke. På sølv grunn ei blå fyrlykt«. Fastsatt ved kgl.res. 22.7.1988 og tegnet av Even J. Skoglund.

Allerede før kommunen valgte dette våpenet, var fyrlykten innarbeidet som motiv for kommunen. Både motiv og

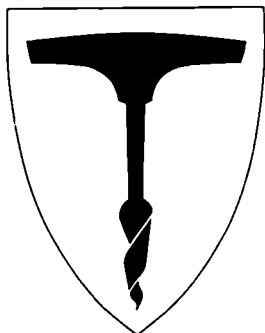
Sund kommune

Halså kommune

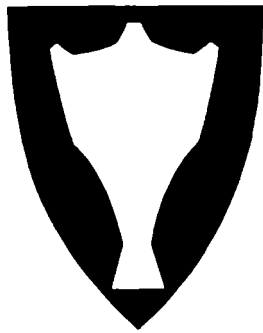
Hurdal kommune

Skånland kommune

Værøy kommune

Tustna kommune

farge viser den sterke tilknytningen til sjøen.

Halsa kommune i Møre og Romsdal fylke. «Venstre skrådelt av sølv og blått ved tindesnitt». Fastsatt ved kgl.res. 19.8.1988 og tegnet av Jarle Skuseth.

Motivet kan minne om en svært stilisert fremstilling av fjellformasjoner i kommunen.

Hurdal kommune i Akershus fylke. «I grønt en gull grankongle». Fastsatt ved kgl.res. 19.8.1988 og tegnet av Stein Davidsen.

Hurdal er en typisk skogsbygd og grankonglen symboliserer dessuten nytt liv og ny vekst.

Skånland kommune i Troms fylke. «I gull en svart navar». Fastsatt ved kgl.res. 19.8.1988 og tegnet av Arvid Sveen.

Kommunen har båtbyggertradisjoner helt tilbake til vikingtiden. Navarsmeder har de også hatt helt opp til vår tid, så motivet har en god forankring i kommunens næringsliv.

Værøy kommune i Nordland fylke. «I blått en sølv lundefugl». Fastsatt ved kgl.res. 7.10.1988 og tegnet av John Digernes.

Lundefuglen har tidligere hekket i tusenvis på Værøy. Fuglen var økonomisk viktig både som mat og p.g.a. fjær og dun som ble sanket i store mengder.

Tustna kommune i Møre og Romsdal

fylke. «I blått en gull klippfisk». Fastsatt ved kgl.res. 7.10.1988 og tegnet av Jarle Skuseth.

Nederlenderen Jappe Ippes, som flyttet til Tustna rundt 1690, startet den første klippfiskproduksjon i Norge.

Saltdal kommune i Nordland fylke. «I rødt en gull rognekvist». Fastsatt ved kgl.res. 28.10.1988 og tegnet av Arvid Sveen.

Rognekvisten symboliserer natur og nasjonalpark, og kvistens to grener står for de to viktigste bosettingsområdene.

Alvdal kommune i Hedmark fylke. «I blått to skrått framvoksende sølv ski». Fastsatt ved kgl.res. 25.11.1988 og tegnet av Helge Ness.

En av de eldste norske skiene ble funnet i Alvdal, og bygden har markert seg som skibygd helt til i dag.

Elverum kommune i Hedmark fylke. «I rødt ei gull ugle med utslåtte vinger». Fastsatt ved kgl.res. 9.12.1988 og tegnet av Arvid Sveen.

Uglen, symbol for visdom, viser Elverum som utdanningssted, mens fargene rødt og gull står for nasjonal forsvarsevne og henspeiler på april dagene 1940. Det var på Elverum kong Haakon og Regjeringen fikk Stortingets fullmakt til å «ivareta rikets interesser».

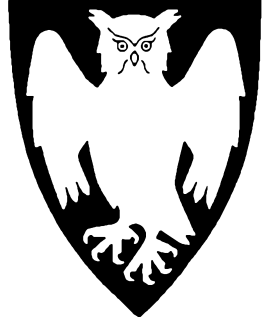
Folldal kommune i Hedmark fylke. «I rødt en skrått framvoksende gull hak-

Saltdal kommune

Alvdal kommune

Elverum kommune

ke«. Fastsatt ved kgl.res. 23.12.1988 og tegnet av Sverre Morken.

Gravedrift og jordbruk er to viktige næringsveier som begge kan symboliseres med en hakke.

Kåffjord kommune i Troms fylke. »I rødt en sølv rokk«. Fastsatt ved kgl.res. 20.1.1989 og tegnet av Arvid Sveen.

Ved siden av å være symbol for husflid og tradisjon, er rokken et typisk kvinneredskap, noe som sjelden har vært representert i heraldikken.

Larvik kommune i Vestfold fylke. »I blått en sølv mast med tre seil«. Fastsatt ved kgl.res. 20.1.1989 og tegnet av Fritz H. Nyegaard.

Den nye Larvik kommune består i dag av fem tidligere kommuner og felles for dem er tilknytningen til sjøen.

Rindal kommune i Møre og Romsdal fyl-

ke. »I grønt en opprett gull klubbe«. Fastsatt ved kgl.res. 20.1.1989 og tegnet av Einar H. Skjervold.

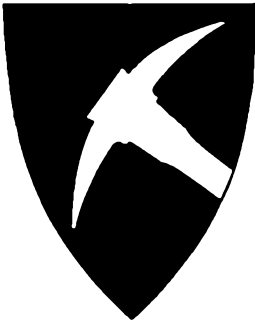
Ordførerklubben skal gi assosiasjoner til det kommunale selvstyret, og til formannskapslovenes »far«, John Neergaard, som var fra Rindal.

Øystre Slidre kommune i Oppland fylke. »Dekt av blå og sølv skjell«. Fastsatt ved kgl.res. 20.1.1989 og tegnet av Odd Karlberg.

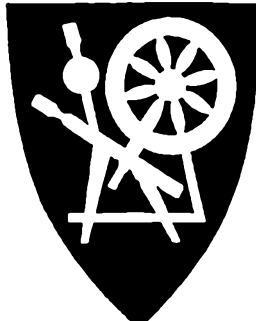
Motivet forestiller i utgangspunktet skifer, og har sin bakgrunn i kommunens eneste større industrivirksomhet gjennom 250 år, skiferbruddet i Rogne.

Åseral kommune i Vest-Agder fylke. »På grønn grunn ein sølv hestesko«. Fastsatt ved kgl.res. 20.1.1989 og tegnet av Ulf Dreyer.

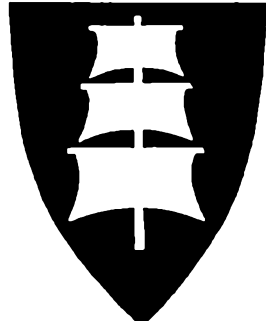
Hesten har alltid vært en del av jord-

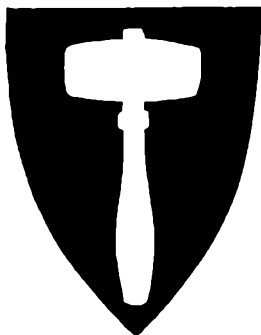
Follidal kommune

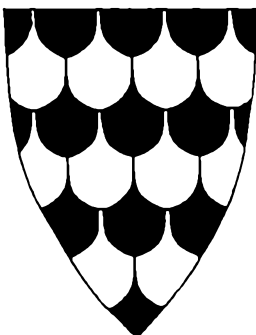
Kåffjord kommune

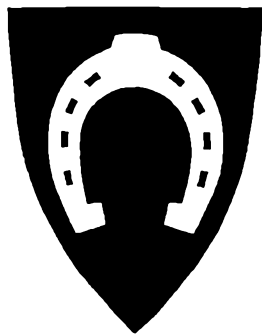
Larvik kommune

Rindal kommune

Øystre Slidre kommune

Åseral kommune

og skogbruket, primærnæringene i kommunen. Hesteskoen symboliserer også lykke.

Det sies at lykken renner ut, hvis en hestesko er stillet på denne måten. Men dette er faktisk den riktige måten å fremstille en hestesko på heraldisk, hvis ikke noe annet er tilføyet. Raszien (Raska på serbokroatisk) i Serbia fører i blått tre sølv hestesko, og de er stillet på denne måten.

Austrheim kommune i Hordaland fylke. »På blå grunn tre sølv bjelkar bøygd oppover«. Fastsatt ved kgl.res. 17.2.1989 og tegnet av Svein Skauge.

Austrheim er en typisk øykommune, og de tre bøyde bjelkene står for alle bruene som binder kommunen sammen.

Hjartdal kommune i Telemark fylke. »På grøn grunn ein ståande sølv hjort«. Fast-

satt ved kgl.res. 17.2.1989 og tegnet av Svein G. Carlsen.

En av flere teorier sier at navnet Hjartdal kommer av hjort. Det er dessuten en liten hjortestamme i kommunen, så motivet er aktuelt uansett.

Tjøme kommune i Vestfold fylke. »I blått tre sølv åregasler, 2-1«. Fastsatt ved kgl.res. 17.2.1989 og tegnet av Even Jarl Skoglund.

Ved siden av å henspeile på skipsfart, fiske og fangst, står de tre åregaslene for øyene Tjøme, Brøtsø og Hvasser.

Bjugn kommune i Sør-Trøndelag fylke. »I blått et gull rør«. Fastsatt ved kgl.res. 10.3.1989 og tegnet av Einar H. Skjervold.

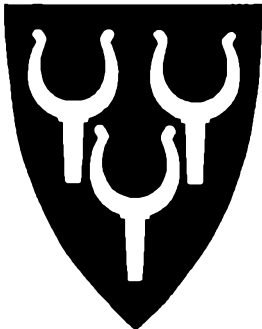
Bjugn er en kystkommune. Både kyst, sjø, fiske, skipsfart og stø kurs kan symboliseres ved hjelp av dette motivet.

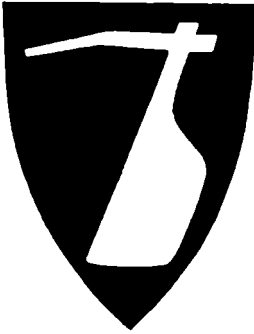
Austrheim kommune

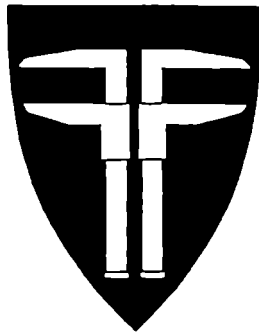
Hjartdal kommune

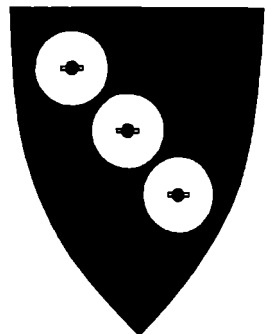
Tjøme kommune

Bjugn kommune

Flensberg kommune

Hyllestad kommune

Flensberg kommune i Buskerud fylke. »I grønt to adosserte sølv tømmerklaver«. Fastsatt ved kgl.res. 10.3.1989 og tegnet av Elsa Lilledal Andersen.

Skogbruk og tømmerdrift står sentralt i kommunen. Grønnfargen symboliserer i tillegg jordbruk, og tømmerklavenes F-form passer godt til kommunens navn.

Hyllestad kommune i Sogn og Fordane fylke. »På blå grunn tre sølv kvernsteinar i skrå rekkje«. Fastsatt ved kgl.res. 10.3.1989 og tegnet av Inge Rotevatn.

Kvernstein- eller møllesteinproduksjon er den eldste industrien i kommunen. Den hadde også nær tilknytning til det viktige jordbruket.

Nome kommune i Telemark fylke. »Venstre skråstilt av sølv og blått ved trappesnitt«. Fastsatt ved kgl.res. 10.3.1989 og tegnet av Øyvind Larsen.

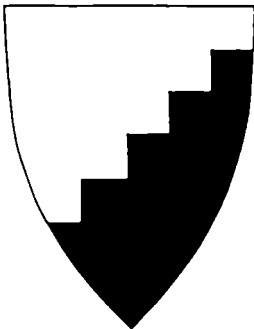
Motivet henspeler på kanaliseringen av Banak-Norsjøvassdraget for snart 100 år siden. Kanaliseringen gjorde dette vassdraget enda viktigere for kommunen enn det hadde vært tidligere.

Smøla kommune i Møre og Romsdal fylke. »I rødt to oppflygende sølv måker«. Fastsatt ved kgl.res. 10.3.1989 og tegnet av Jarle Skuseth.

I en øykommune som Smøla er hav og kyst de viktigste elementer både i natur og næringsliv. Måkene er en levende del av dette.

Skjåk kommune i Oppland fylke. »På blå grunn eit sølv firblad«. Fastsatt ved kgl.res. 31.3.1989 og tegnet av Arvid Sveen.

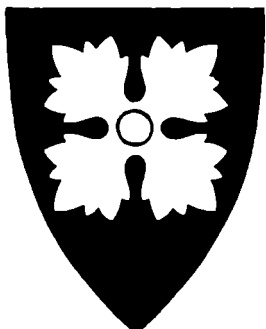
Akantusranken forbindes gjerne med Gudbrandsdalen, og en sentral kunstner innenfor denne stilen var treskjæreren

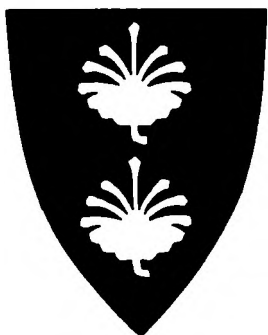
Nome kommune

Smøla kommune

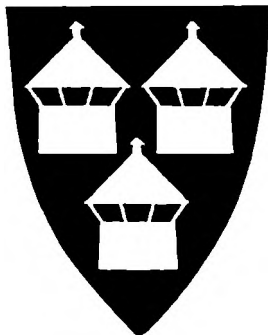
Skjåk kommune

Drangedal kommune

Leka kommune

Kvitsøy kommune

Skjåk-Ola. *Acanthus*, en slekt av familien *Acanthaceae*, er vesentlig hjemmehørende i middelhavsområdet. To arter, *A. spinosus* og *A. mollis*, er særlig kjent for sin anvendelse som ornamentalt motiv.

Drangedal kommune i Telemark fylke. »I grønt to gull furukongler, 1-1«. Fastsatt ved kgl.res. 21.4.1989 og tegnet av Daniel Rike.

Både farger og motiv skal markere Drangedal som en skog- og landkommune.

Leka kommune i Nord-Trøndelag fylke. »I rødt en vinget gull klo«. Fastsatt ved kgl.res. 21.4.1989 og tegnet av Einar H. Skjervold.

Vinget klo er et innarbeidet heraldisk motiv. For Leka gir den bl.a. assosiasjoner til ørnerovet i 1932, da en liten pike ble tatt av en havørn som fløy med barnet opp til sitt rede. Barnet ble senere reddet av bygdefolket.

Kvitsøy kommune i Rogaland fylke. »I blått tre sølv fyrlykter, 2-1«. Fastsatt ved kgl.res. 26.5.1989 og tegnet av Even J. Skoglund.

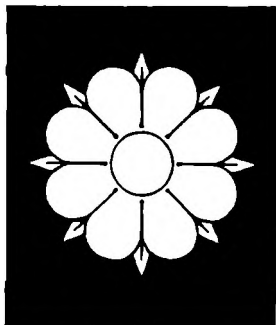
Kommunen, som består av 167 øyer, holmer og større skjær, har et av landets eldste fyr, Kvitsøy, opprettet i 1700.

Trondheim kommune i Sør-Trøndelag fylke. Trondheim kommunes flagg blir: »I rødt en gul rose med åtte kronblad«.

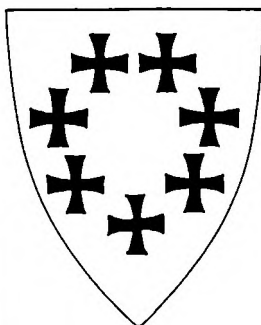
Fastsatt ved kgl.res. 26.5.1989 og tegnet av Arne E. Holm.

Som avslutning på en anmeldelse i *Heraldisk Tidsskrift* 6:59, s. 454-55, av Rolf Grankvist: *Nidrose – Olavsrose – Trondheimsrose*; rosesymbolet i Trondheim bys historie, skrev jeg at jeg skulle holde *Heraldisk Tidsskrifts* lesere underrettet om hvordan det gikk med byflagg for Trondheim. Her er resultatet, men det var en smertefull prosess før man kom så langt. Rolf Grankvist og undertegnede sammen med bl.a. daværende domkirkearkitekt ble innkalt til et møte med kommunale myndigheter for å vurdere forskjellige forslag til byflagg. Vi forkastet da et forslag med et tindesnitt, som skulle forestille festningsmur.

Grankvist og jeg mente at den åttebladede rose måtte være det best egnede motiv. Det var også i sin tid foreslått av Hallvard Trætteberg. Forundringen var derfor stor da vi etter lang tid leste i lokalavisen at Trondheim skulle få byflagg med »murkrone«, som avisen kalte det, d.v.s. tindesnippet. Her måtte noe gjøres. Grankvist gikk ut i lokalpressen med et større intervju hvor han argumenterte for rosemotiv. Han skrev også kronikk om Rose-Byen. Det hastet med å få gjort noe, da saken skulle behandles i formannskapet, og der sto tindesnippet som nr. 1. Til tross for en kraftig influensa,

Trondheim kommune

Overhalla kommune

Rendalen kommune

sto jeg opp av min gode seng for å skrive brev til hvert enkelt medlem av formannskapet, og med kopi af Grankvists arbeide om Trondheimsrosen. Gleden var derfor stor da vi etter et par dager kunne lese at Formannskapet hadde sendt saken i retur til Avdeling for kirke, kultur og fritid for ny vurdering. Ved fornyet behandling i Formannskapet ble resultatet den åttebladete rose. Et formannskapsmedlem ringte meg senere og takket for den informasjon han hadde fått.

Moralen i denne historien er at som samfunnsborger plikter man å gi de folkevalgte den informasjon de trenger for å kunne foreta en riktig avgjørelse.

I enkelte publikasjoner har dette motivet vært fremstilt med skjoldform. Men det er ikke riktig. Kommunen bruker fremdeles det gamle bysegl som våpen. Rosen brukes bare som flagg.

Overhalla kommune i Nord-Trøndelag fylke. »I gull sju røde kors som danner en sirkel«. Fastsatt ved kgl.res. 2.6.1989 og tegnet av Truls Nygaard.

Med utgangspunkt i et segl brukt av bøndene fra Øvre Namdal – øvre halfuu – ved hyllingen av kong Håkon Magnusson 17. juli 1344 på Båhus (Dipl. Norvegicum I, nr. 290, Heraldisk Tidsskrift 7: 62 (1990), s. 47) har Overhalla fått et korsmotiv. Det opprinnelige segl viser

en kirkebygning med dragehoder og et kors på taket. Navnet Overhalla er opprinnelig »Øvre halvdel« av det gamle Naumdøla fylke.

Rendalen kommune i Hedmark fylke. »I blått to sølv reinsdyrhoder, 1–1«. Fastsatt ved kgl.res. 2.6.1989 og tegnet av Arvid Sveen.

Motivet henspeler på kommunenavnet som viser at reinsdyr har vært vanlige i kommunen fra gammelt av. To hoder står for Øvre og Ytre Rendal.

Siljan kommune i Telemark fylke. »I grønt tre opprette sølv sagblad«. Fastsatt ved kgl.res. 16.6.1989 og tegnet av Halvor Holtskog jr.

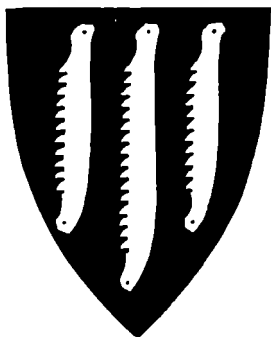
Siljans historie er knyttet til skogbruk og fløtningstradisjoner med sagbruk langs Siljansvassdraget.

Nesna kommune i Nordland fylke. »Delt av gull og blått ved omvendt sparresnitt«. Fastsatt ved kgl.res. 23.6.1989 og tegnet av Jarle E. Henriksen.

Det heraldiske motivet brukes her som en stilisering av neset som også har gitt kommunen navn.

Oppland fylkeskommune. »I grønt en sølv mogop«. Fastsatt ved kgl.res.23.6.1989 og tegnet av Arvid Sveen.

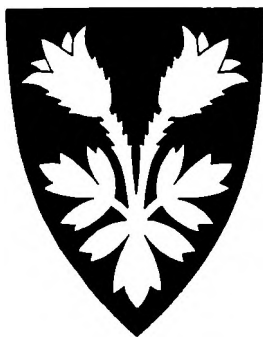
Fylket har store geografiske variasjoner, fra flatbygder til trange daler og høyfjell. Mogopen (*Anemone vernalis*)

Siljan kommune

Nesna kommune

Oppland fylkeskommune

er en høyfjellsplante av soleiefamilien. Grønnfargen står for skog- og jordbruk.

Etnedal kommune i Oppland fylke. »På blå grunn ei gull kvelvingsbru«. Fastsatt ved kgl.res. 14.7.1989 og tegnet av Truls Nygaard. Motivet henspiller på Lunde bru, en gammel unik steinbru som er fredet av Riksantikvaren.

Flakstad kommune i Nordland fylke. »I blått en sølv tørnbolt«. Fastsatt ved kgl.res. 14.7.1989 og tegnet av Jarle E. Henriksen.

Tørnbolten (brukes ved fortøyning av båter) symboliserer kommunen som et trygt og godt sted å finne feste for kystens folk, slik det har vært i uminnelige tider.

Tolga kommune i Hedmark fylke. »I rødt ei gull klokke«. Fastsatt ved kgl.res. 14.7.1989 og tegnet av Jarle Skuseeth.

Klokka er fra den gamle smeltehytta som var i drift ca. 1666–1870, og minner om den viktige virksomheten rundt hytta.

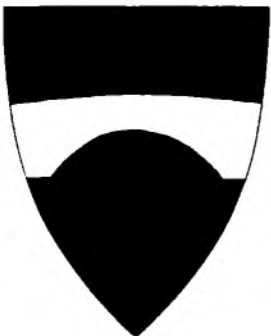
Seljord kommune i Telemark fylke. »På raud grunn ein gull sjøorm«. Fastsatt ved kgl.res. 15.9.1989 og tegnet av Trygve Magnus Barsted.

Motivet viser til tradisjonen om sjøormen i Seljordsvannet. I følge tradisjonen skal den ha hestehode og ormekropp.

Sauherad kommune i Telemark fylke. »I blått ei gull epletre«. Fastsatt ved kgl.res. 20.10.1989 og tegnet av Halvor Holtskog jr.

Motivet står for frodighet og symboliserer dessuten en viktig næringsvei i en av Telemarks fremste fruktkommuner.

Surnadal kommune i Møre og Romsdal fylke. »På grøn grunn ein skråstilt sølv

Etnedal kommune

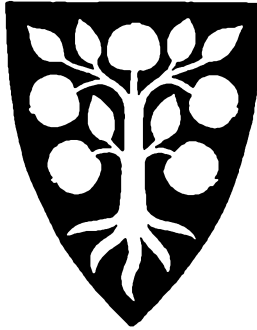
Flakstad kommune

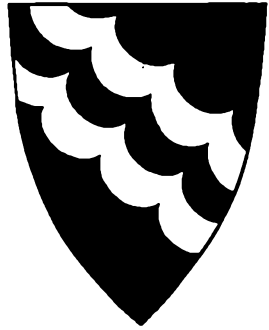
Tolga kommune

Seljord kommune

Sauherad kommune

Surnadal kommune

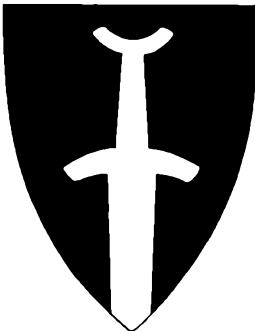
tvillingstreng laga med taggesnitt«. Fastsatt ved kgl.res. 27.10.1989 og tegnet av Even J. Skovlund.

Motivet symboliserer Surnadal som en jord- og skogbrukskommune der dalførene blir gjennomskåret av fiskerike elver.

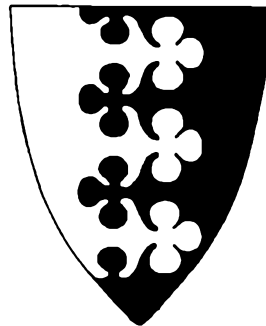
Balestrand kommune i Sogn og Fjordane kommune. »På blå grunn eit oppveksande nedvend sølv sverd«. Fastsatt ved kgl.res. 17.11.1989 og tegnet av Inge Rotevatn.

Sverdet er tatt fra statuen av kong Bele som står på Balahaugen. Kong Bele er en norsk sagnkonge i Fridtjofs saga. En gravhaug på Balholmen i Sognefjorden har man i nyere tid gitt navnet Beles grav. Lokalt assosieres motivet med oldtidsfunn og gravrøyser.

Namdalseid kommune i Nord-Trøndelag

Balestrand kommune

Namdalseid kommune

fylke. »Kløvd av sølv og grønt ved kløverbladsnitt«. Fastsatt ved kgl.res. 8.12.1989 og tegnet av Even J. Skoglund.

Kløverbladsnittet symboliserer både utmark og dyrket mark som preger landskapet i denne jordbrukskommunen.

Harald Nissen

Signingen i Trondheim

Av Hans Cappelen

Så rik på symboler og seremoniell som kongeparets signing var den 23. juni 1991, så måtte den varme hjertet til enhver sann heraldiker. Gjennom fjernsynet fikk vi oppleve noe av den andektige høytid som preget deltagerne inne i Nidarosdomen. Kameraene fanget inn våre høyeste statssymboler plassert foran de gallakledte mennesker.

Signingens direkte innhold er å be om Guds velsignelse. Religiøst sett er det naturligvis fullt tilstrekkelig. Men nettopp nærværet av de virkelige kroningskronene og riksbanneret utvidet signingen til også å være en statsseremoni med lange historiske røtter. Dette ble ytterligere fremhevet av at representanter for alle landets øverste statsmyndigheter fylte domkirken. Signingen ble dermed en innvielse av kongeparet både til deres daglige gjerning og til deres noe nær metafysiske oppgave i å være det menneskelige symboluttrykk for hele landet og nasjonen.

Den statsrettslige og demokratiske markeringen av tronskiftet var allerede skjedd ved H. M. Kongens edsavleggelse i Stortinget. Kroningskronene var ikke til stede der. Seremonien i Stortinget kan sammenlignes med sagatidens folkelige kåring og hylling av den nye konge på tingsamlingene.

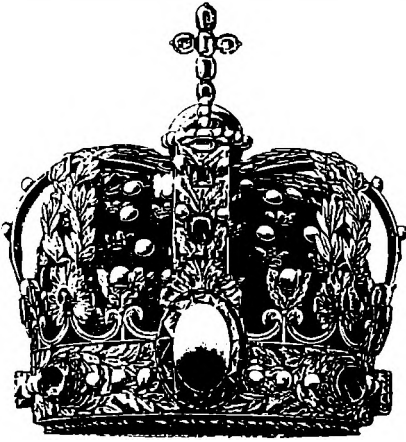
Signingen er derimot en sakral og nyere seremoni. Den ble skapt for Kong Olav V i 1958 under hans eget tilsyn. For vår folkekjære monark var nøye med det formelle og hadde store historiske kunnskaper. Han fikk ingen kroning fordi den politiske motstanden hadde vært

stor helt siden opphevelsen i 1908 av kroningsparagrafen i den norske grunnlov. Men kroningskrone og riksbanner var fremtredende tilstede i domkirken også under hans signing. Og dermed ble den nye seremonien knyttet til salving, kroning og urgamle tradisjoner i nære og fjerne kulturer. Kroner og banner ble selv aktive statssymboler og ikke bare museumsgjenstander.

Kronene

De norske kroningskronene er 1800-tallsarbeider i fin gullsmedkunst. Begge kroner ble anvendt under den siste, norske kroning da de folkevalgte Kong Haakon VII og Dronning Maud ble kronet i Nidarosdomen den 22. juni 1906. Kongens og dronningens kroner er formet etter kontinental-europeisk mønster. Kronenes struktur er: kronring med blader, pull, 8 bøyler, globe og kors – alt i edelt metall og med juveler og perler.

Ringene på kongens krone er nesten dekket med små eikeblad. Dette minner om et diadem av laurbærblad fra antikken eller napolconstiden. Kronens stil er empire idet den ble tilvirket i 1818 på kong Carl Johans initiativ. Lignende små eikeblad ser vi på 4 av bøylenes, mens de andre 4 er gjennombrudte og dannet av laurbærblad. De åtte bladene opp fra kroningen er av internasjonal type; mer lik »strawberry leaves« enn kløverblad. Perlene som står på spisser mellom disse bladene er originalt nok hver innfattet av to eikeblad og en gull nøttehams. Globen oppe på bøylenes

Skjematiske tegninger av de norske konge- og dronningkroner.

samlingspunkt er mørk blå og bestrødd med små femtakkete gullstjerner. Følgelig symboliserer den himmelen eller universet under Kristi kors, og ikke jordkloeden eller rikseplet. Båndet på globen er dannet av perler. Toppkorset er av 6 ametyster. Den innvendige pullen er påsydd små åpne gullkroner og perler, uten at dette er spesielt norsk (heller ikke svensk, fordi pullen er rødlig og kronene ikke stillt 2 over 1).

Dronningens krone er fra 1830. Den er flott utstyrt, men mindre og enklere i linjene. De store bladene opp fra kronringen utgjøres av flere små eikeblad i rosett. Mellom hvert av bladene er det en stor perle på en liten spiss. De 8 bøyene er like og ikke gjennombrudte. Også her er globen blå, men uten stjerner. Toppkorset er dannet av 10 perler. Kongens og dronningens riksepler var ikke fremme under signingen. De er begge forgylte, men dronningens har på toppen en liten blå globe under et perlekors, der hvor kongens rikseple har en gull toppglobe.

De to kronene lå på hver sin puter opppe på to steinsøyler under signingen. Søylene sto på hver side av alterringen ved høyalteret og var da ganske nær det knelende kongeparet. Både putene og søylene var gedigne og laget for anledningen etter grundig planlegging. Kronene ble her enda mer sentralt plassert enn kongekronen under signingen i 1958. De ledet tankene direkte til de gamle kroninger.

Banner og flagg

Ideen med et »riksbanner« stammer fra Sverige og ble instituert også i Norge under unionstiden med mer naturalistisk, norsk løve som sentralmotiv. Etter unionsbruddet ble det ønskelig med et nytt banner. Strengt tatt ble det et kongebanner, for fanedukens motiv er (på begge sider) kongevåpenet av 1906. Riksvåpenets skjold med den norske løve er her satt på en hermelinsforet purpurkappe som øverst ender i en liten oppvoksende, norsk løve bak globe og

kors. Langs riksskjoldets sidekanter henger St. Olavsordenens storkorskjede med ordenskorset nederst.

Banneret er kvadratisk og har gullfrynser og nedhengende gulldusker som direkte er hentet fra unionstidens riksbanner. Øverst på stangen står en modellert norsk løve av 1905-type, mens stangen selv er omviklet av rød fløyel med gullbånd og frynser. Fanedukens stoff har sin historie – det er av stoffet i den fanen som vaiet over slottet i Kristiania ved unionsbruddet den 7. juni 1905.

Riksbanneret var under signingen plassert foran og på siden av oktogonen der høyalteret står. På den andre siden av midtgangen sto kongeflagget. Og da det kongeflagg som ellers har sin faste plass i Nidarosdomens sideskip. Dette flagget fikk domkirken den 6. oktober 1945 av Kong Olav som kronprins og på vegne av hans far, Kong Haakon VII. Flagget hadde vaiet på det skip kongen kom hjem med den 7. juni 1945 etter krigtidens eksil i England. Det norske kongeflagget er alltid rektangulært og har på rød bunn den norske løve i 1905-modell. Denne utformingen er imidlertid tilpasset et trekantskjold uten å ha skjoldet med: løven står nærmest balanserende på en labb. Kanskje kan vi vente oss en ny utforming av løven i kongeflagget?

Både riksbanner og kongeflagg var plassert likedan under signingen i 1958. De kan minne oss om middelalderens to viktige merkesmenn som bar »kongens merker« under kroninger. Ved signingen var da også sjefene for de fire forsvarsgrener (Heimevernet inkludert) »merkesmenn« eller fanevakter i domkirken.

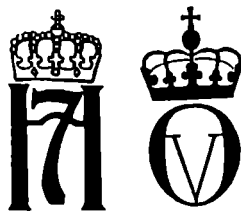
Våpen og monogram

Da H.M. Kong Harald V og H.M. Dronning Sonja satt i sin gylne, utskår-

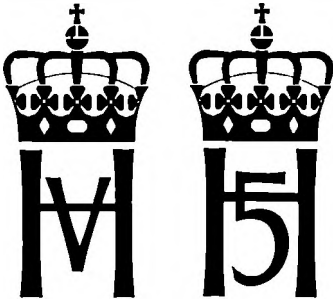
ne stoler under en kort veggaldakin i domkirken, var de omgitt av den norske riksløven i hele 3 forskjellige utforminger. Øverst på stolene så vi riksvåpenet i 1844-modell med mer bøyet løvrygg. På kongeparets skuldre hang St. Olavsordenens storkorskjede med løven i 1905-utgaven, mens kongens uniformslue på bordet mellom dem hadde 1936-modellen av riksvåpenet.

Det norske kongehus bruker som sitt våpenmerke enten kongevåpenet, riksvåpenet eller det såkalte »lille kongevåpen« med hjelm. H.M. Dronning Sonja bruker ikke noe annerledes våpen. Heller ikke oldenborgernes stamvåpen med to bjelker anvendes av de norske kongelige. Dette fremhver kongehusets dype identifikasjon med landet – tilsvarende de tre siste kongenes felles valgspråk »Alt for Norge«.

H.M. Kongens nye monogram var til stede i kirken; gjengitt i gulltrykk på mørk purpur bunn utenpå programheftet for seremonien. Monogrammet er utarbeidet for forskjellige bruksformer: både med utfylte og åpne bokstav- og tallinjer, og såvel med arabisk som romersk femtall, foruten at det kan brukes i farger. Arabertallet er benyttet både på programheftet og på fanen til H.M. Kongens Garde. Forøvrig er versjonene med araber- og romer-tall prinsipielt likestilte. Monogrammets kongekrone er av heraldisk type. Kronen er omhygge-

Kong Haakon VII's og Kong Olav V's monogrammer.

Kong Harald Vs to monogramformer er likestilte. De kan også brukes med »åpne streker« uten de utfylte flater, foruten at de kan gjengis i heraldiske farger.

lig nyttegnet og godkjent av H. M. Kongen. Stilen er myket litt opp, kronen har fått noe høyere bøyle og juvelene er tydeligere stilisert enn ofte før. Denne kongekronen er en moderne, grafisk flatefigur og ingen avbildning av kroningskroner fra tidligere århundrer. I farger skal monogrammets bokstav, tall og krone være gull med kronens pull i purpur eller rødt, juvelene på kroningen henholdsvis blå, grønn og blå, juvelene i bladene røde, globen blå med gull bånd og toppkorset også i gull. Denne kronen skal nå males på kongeparets nye serafimerskjold i Sverige. Kronen skal der bare stå over skjold med riksløven, dvs. uten kongevåpenets ytre utstyr, i henhold til någjeldende praksis for Serafimerordenen.

Olavsmerket

Rundt om i domkirken var det stadig gjentatt et annet heraldisk motiv: på rød bunn et gull kløverbladkors lagt over to øksr med gull skaft og sølv blad som vender utover. Dette er det såkalte »Olavsmerket« på grunn av St. Olavs øks. Det ble fastsatt som Den norske Kirkes våpen ved kronprinsregentens

Kronprins Haakons nye monogram med en stilisering av den norske kroningskrone for arvefyrsten fra 1800-tallet. Kronprinskronen inngår i kroningsregaliene, men verken den eller andre regalier utenom konge- og dronningkrone samt riksbanner, var fremme under signingen. Monogrammets bokstav avviker bevisst fra kongens H. Bokstaven er formet etter Kong Haakon VIs (1340–80) monogram med en lignende bokstav under den åpen liljekrone.

resolusjon den 28. september 1990 (og visstnok ved et vedtak i bispemøte i 1924). Våpenet har ikke noe utstyr utenfor skjoldet og skjoldform er ikke formelt fastsatt. De to figurtypene i våpenet er tatt med av historiske grunner.

Våpenmotivet var å se uten skjold og i gullfarge foran på den lange kutten til klokkeren i domkirken. I sin enkle, burgunderfargete drakt ledet klokkeren hele den staselige prosesjonen i kirken av de kongelige og alle biskopene i sine glitrende bispekåper. Klokkeren gikk først med en lang stang som på toppen har et stort kløverbladskors på en gullkule. Dette moderne prosesjonskorset var nytt til pavebesøket og den økumeniske gudstjenesten i domkirken i 1989.

Statskirkens våpen inngår som motiv i storkorskjedet til St. Olavsordenen, men

er forøvrig forbeholdt kirkens egen bruk. Det stammer fra de par siste katolske erkebiskoper i Norge under unionstiden med Danmark. Foruten å være brukt som embetsvåpen, ble det kvadrert med erkebiskopenes egne våpen. Øksene er naturligvis Hellig Olavs marterredskap, kløverbladskorset var populært på 1500-tallet og plasseringen på korsarmene er en metode som kjennes fra våpen i flere land.

Allerede ved kroningen i 1906 ble Olavsmerket plassert på det flotte musikkprogram-heftet. Der er det satt over både de to kongelige monogrammer og kongevåpenet. Programheftet fra 1991 hadde imidlertid merket bakpå og i et skjold. Fordi permen er purpurfarget og skjoldflaten i gull, blir Olavsmerket i purpur! Disse falske våpenfarger kunne ha vært unngått ved å ha merket frittstå-

ende i gulltrykk. Men forøvrig er programheftet pent.

Den norske Kirkes våpenmotiv sto dessuten på kappene til de tre korene som deltok under signingen: burgunderfargete kapper for domkoret og guttekorret, blå kapper for oratoriekoret. Kløverbladskorset med øksene sto også på prekestolen og var synlig i fjernsynskameraene mens Oslo biskop prekte under høytiden.

Litteratur

For den som ønsker litt lettlest stoff om disse temaer, kan jeg vise til det fargeillustrerte heftet ved T. Suul og T. Sørøide (red.): »Kroninger og regaler«, utgitt av Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeiders Forlag, Trondheim 1988, og til den lille bok av Anders Daae: De norske kongers hyldning og kroning, Kristiania 1906.

Den skotske kvinde i Helsingør

Af Bent Østergaard

Reformationen berøvede kirken det meste af dens nedarvede gods og indtægter. Andre og nye indtægtsmuligheder måtte derfor findes. Udlejning af bænke og gravplads gav penge til kirken. Menigheden var under gudstjenesten placeret i skibet efter rang og stand – de fornemste forrest i kirken. Byaristokratiet betalte for deres faste stolestader. De enkelte slægter lod monogrammer eller våbenskjolde udskære på bänkens gavl ud mod midtergangen. Solidt placeret på deres siddepladser kunne disse borgere under gudstjenesten skæve ned til den gulvplads, hvor man så familiens ligsten, udsmykket med lignende ornamenter.

En broget variation af ældre og yngre gravsten med udhuggede billeder og tekst optog efterhånden en betragtelig del af gulvarealet i mange af vore kirker. Den mere velhavende del af menighedens medlemmer tilstræbte efter stand og formue en gravplads inde i kirken. Ikke mindst blev vore købstadskirker opfyldt af et stort antal murede krypter, der var overdækket af gravsten med relieffer af de begravede, ofte med deres våbenskjolde og evangelistsymbolerne i stensens fire hjørner, samt omkranset af tekster.

Ved nye dødsfald måtte stenen løstes og liget nedsænkes for at overgives til den allerede hensøvede del af slægten. Trængslen under kirkens gulvliser blev med tiden lidt af et problem. Men gravsteder og sten kunne sælges og genbruges. Vi finder i vore kirker ganske mange gravsten, der bærer spor af senere tilslib-

ning med påfølgende indhugning af ny tekst. Undertiden er den oprindelige ejers præg dog bevaret på dele af monumentet.

Disse gravsten kan være af stor historisk og genealogisk interesse, og her spiller heraldikken en uomtvistelig rolle, når man skal identificere de personer, stenen er udformet til. Ikke mindst når teksten mangler, træder heraldikken til som vejviser.

I Sct. Olai Kirke i Helsingør ligger på tårnrummets gulv en sådan gravsten, der ved nøjere undersøgelse kan give os nogle interessante oplysninger. Brugt og genbrugt for til slut at blive flyttet fra kirkeskibet til indgangen i tårnet, ses den af den indtrædende i rummets venstre del (fig. 1).

Stenen udgør det nederste brudstykke af den oprindelige gravsten fra 1500-tallets slutning, men påført en senere indskrift fra 1728.

Som stenen fremtæder i dag, er den stærkt nedslidt. Det dextre skjold er helt forsvundet, men en vinge skimtes som hjelmtegn. Det sinistre skjold er derimod meget tydelig og viser tre dyrehoveder. De to skjolde er støttet af havfruer (fig. 2).

I værket »Danmarks Kirker« anføres: Gravsten nr. 7. 1575–1600. Brudstykke med udslidt personalia, rødlig kalksten, 121 × 121 cm. Skriftfeltet er omgivet af en kraftig kartoucheramme; i hjørnerne har der været cirkelfelter. I smalfeltet forneden to skjolde støttet af havfruer, 1) udslidt felt, vinge som hjelmtegn (Rosvinge?), 2) tre bjørne- eller hundeho-

veder, hjelmtegnet en bjørn med hellebard. Sekundær indskrift med fordybede versaler og skønskrifts bogstaver: »... bekosten af Jens Swendsen Beck og Kiæreste Dorothea Peders Datter, A. 1728«.¹

Danmarks Kirker antyder ganske vagt ud fra den dextre, meget nedslidte del, at stenen måske kan henføres til slægten Rosenvinge. Ved at betragte det sinistre, velbevarede skjold er det imidlertid muligt nøjagtigt at fastslå navnene på det ægtepar, stenen oprindelig er udformet til i slutningen af 1500-tallet.

Adelsfamilien Rosenvinge spillede en overordentlig stor rolle i 1500-tallets Helsingør under Frederik II, hvor den besad en række ledende poster og var indgiftet i andre slægter af ældre eller nybagt adel.

Fig. 1. Gravstenen, som den fremtræder i våbenhusets gulv. Dele af stenen mangler, ligesom den oprindelige tekst er afsløbet og en ny påført i 1700-tallet over Jens Swendsen Beck og hustru. Det nederste felt er oprindeligt. Ved siden af hjørneudsmykningen, evangelisten Johannes' ørn, ses de to våbenskjolde, støttet af havfruer – naturligt for en købmand og tolder i Helsingør, der ernærede sig af, hvad skibsfart og søhandel kunne indbringe kongens og hans egen kasse. Foto: Carsten Møller, 1991.

Den første, der førte slægtens skjold (fig. 3), var en vis Mogens Jensen Skriver, der 31. juli 1505, da han tjente som foged på Bergenshus for prins Christian (den senere Christian II), fik udstedt brev på »frihed og frelse som andre ridere« for sig og sine ægtefødte børn og efterkommere. »Maans skriffuer«, som han også omtales, blev siden rådmand i Helsingør og nævnes som borgmester i 1517. Hans død indtraf i 1528.

Mogens Skriver (Rosenvinges) hustru Anne var datter af den i 1476 adlede Peder Hansen (Lilliefeld) (fig. 4) og Anna Jensdatter Baden. Anna Badens adelskab har sandsynligvis været af lignende valør. Badens våbenskjold – en ibsskal under en halvmåne – føres i slutningen af 1400-tallet af forskellige personer, der især var virksomme inden for kirkens godsadministration eller indtog fremtrædende poster i byernes styre (fig. 5). Den mest kendte af navnet er Oluf Mortensen, biskop i Roskilde 1461–85, hvor han byggede det berømte våbenhus til domkirken.²

Slægten Rosenvinges nyerhvervede våbenskjold var delt og viste i dekster hvide felt en blå rose og i sinister røde felt en hvid vinge. Vingen går igen i hjelmtegnet. Herfra stammer navnet Rosenvinge, som familien dog først begyndte at anvende i 1600-tallet.

Som nævnt i Danmarks Kirker skimtes en vinge mellem to vesselhorn på det helt udslidte dextre skjold. Denne svagt antydende vinge er dog på stenen spejlvendt i forhold til de almindeligt kendte fremstillinger af dette våben. Denne afvigelse kan skyldes den såkaldte våben-courtoisie – at ændre detaljer, når ægtefællers våben sættes side om side, så den ene parts figurer ikke kommer til at vende bort fra ægtemagens skjold.

Går vi til Danmarks Adels Aarbog, der i årg. 1955 har en stamtavle over slægten Rosenvinge, ses, at en af den ad-

Fig. 2. Nær billede af de to våbener nederst på gravstenen. Dexter skjold er totalt nedslidt, men en fuglevinge skimtes mellem hornene. Sinister skjold fremtræder tydeligere med de tre bjørnehoveder og hjelmtegn. Foto: Ole Frommelt 1991.

Fig. 3. Udsæring med slægten Rosenvinges våben på et gavlfelt af stolestade i Sct. Olai. På andre stolestader i kirken ses skjolde fra et udvalg af 1500-tallets aristokrati i Helsingør: Trolle, Gøye, Baden, Leiel m. fl. Stolestaderne er senere, men våbenskjoldene blev overført fra ældre bænke. De fremstår i dag i træets naturfarve. Foto: Nationalmuseets 2. afd. R 6520.

lede skrivers sønner, *Henrik Mogensen*, var gift 1. gang ca. 1539 med *Carina Willumsdatter Forbus*, der må være død senest 1571. Om hendes far skriver årbogen, at han hed *Willum Forbus*, var borger i Helsingør og senere rådmand i Helsingborg.

Willum Forbus (eller *William Forbes*) var som mange andre i datidens øresundsbyer indvandret fra Skotland, og som adskillige af sine landsmænd (*Sander Leiel*, død 1560, og *David Thomesen*, borgmester i Helsingør 1521) opnåede han en fin karriere i sit nye land. Hvornår han ankom, er uvist. Måske er han identisk med den »*Willom Forbass*«, der i 1501 blev medlem af Guds Legemes Lav i Aalborg.³ Dette gilde optog også ansete udenbys borgere.

Willum Forbus har ernæret sig som købmand. I Helsingør Hospitals regnskaber ses under 1548, at *St. Ninians* al-

Fig. 4. Peder Hansen (Lilliefeld)s meget smukke og enkle våben viser to liljer, en hvid og en blå, den hvide i et blåt felt, den blå i et hvidt felt. Skjoldet er udhugget i sandsten på loftet af Karmelitterklosters kapitelsal i Helsingør. Navnet Lilliefeld blev aldrig taget i brug som slægtsnavn, men er konstrueret af eftertiden ud fra våbenskjoldets motiv. Foto: Nationalmuseets 2. afd.

ter i Helsingør blandt andet har indtægter af »den gård, som tilhører Willum Forbes børn i Helsingborg«.

Th. Hauch-Fausbøll har i en artikel »Slægten Wassards Oprindelse« behandlet Willum Forbus og hans familiemæssige relationer.⁴ Det oplyses her, at Willum Forbus, der da endnu var rådmænd i Helsingør, den 16. juli 1529 i et brev, udstedt i Malmø af kongen, for sig »og arvinger til evig tid« får overdraget »en kronens jord på Falsterbo«.

Jeg skal ikke her kommentere Hauch-Fausbølls hypoteser angående mere eller mindre usikre medlemmer af familien Forbus' efterkommere i Danmark. Men med sikkerhed påviser han to børn af Willum Forbus: Margrethe Willumsdatter, død 1590, gift med borgmester i Helsingør Jørgen Mahr (fire børn) og ovennævnte Carina, der blev gift med Mogens Henriksen.

Hauch-Fausbøll kan godtgøre, at Carina og hendes far var af skotsk adel. Han anfører et dokument, udstedt i Edinburgh den 3. juni 1561 af våbenkongen i Skotland Robert Forman. Heri siges det om »sorne (afdøde) Villomb Forbes« datter Carina, at hendes fader var fribåren og »af æt afkommen af (kommet fra) det hæderlige hus Petzligo«. Hendes slægts skjold beskrives i ord og tegning: I blåt tre sølvbjørnehoveder, hvor imellem en blomst. Blomstens farve og hjelmtegnet omtales ikke i teksten, men dokumentets farvelagte tegning viser en halv vildmand med kølle, og blomsten fremstår i rødt.

Det fremgår også af teksten, at Carina – efter at faderen er død – i 1561 har bedt en slægtning hjemme i Skotland, Duncan Forbes af Monymusk, skaffe dokumentation for familiens adelsskab.⁵ Denne har så udvirket, at våbenkongen Robert Forman udfærdigede det nødvendige aktstykke.

Fig. 5. Slægten Badens prunkløse våbenskjold viste en gul halvmåne over en hvid ihsskal på blå baggrund. På stolestadets gavlfelt i Helsingør fremstår motivet i dag i træets naturlige farver. Foto: Nationalmuseets 2. afd. R. 6522.

Formans original må være forsvundet, men en senere afskrift findes i Rigsarkivet⁶ (fig. 6). Skriften her tyder dog på 1600-tallet, og dokumentet er sandsynligvis blevet nyskrevet og oversat fra det oprindelige latin til dansk i forbindelse med, at senere medlemmer af familien i 1630 og 1646 fik fornyelsespatent på adelsskabet med navnet Rosenvinge.⁷

Våbenskjoldet i Carina Forbus' »adelsdokument« skal sammenstilles med gravstenen i Sct. Olai – og andre billeder af slægten Forbes' skjolde i Skotland. De tre bjørnehoveder findes begge steder, men midterblomsten mangler på gravstenen. Våbenbrevets hjelmtegn er på stenen udskiftet med en bjørn, der holder en hellebard. Imidlertid viser andre varianter af den skotske slægts våbenskjolde, at man ikke har taget det særlig tungt med hjelmtegnets udseende. Således førte de ældste grene af slægten en halv kronhjort som hjelmfigur.

Midterblomsten, der under alle omstændigheder – det lille format taget i betragtning – var vanskelig for en stenhugger at få placeret mellem bjørnehovederne, mangler også i mange skotske fremstillinger.

Konklusionen af denne undersøgelse må være, at da skjoldet med de tre bjørnehoveder kun har været benyttet af ganske få personer i Danmark – med sikkerhed kun af Villiam Forbes og hans to døtre (hvoraf Margrethe var gift med den borgerlige Mahr) – kan gravstenen ikke være lagt over andre end Carina og Henrik Mogensen.

Henrik Mogensen indtog sammen med sin bror Jens overordentlig høje poster i deres by. Helsingør er yngre end mange andre sjællandske købstæder. En ring af tætte skove omgav byen fra landsiden. Dens indbyggere levede af, hvad havet kunne byde, og beliggenheden gav

langt flere muligheder end blot lokalt fiskeri.

Indførelsen af Øresundstolden 1429 betød, at alle handelsskibe skulle ankre op og betale en afgift til den danske konge. De stærkt befæstede slotte, der efter tur afløste hinanden – Flynderborg, Krogen og Kronborg, markerede Danmarks vilje og evne til at håndhæve sin politik over for alle udenlandske fartøjer.

De mange søfolk satte deres præg på byen og ganske mange udlændinge – især skotter, nederlændere og nordtyskere – bosatte sig i Helsingør, hvor nogle enkelte nåede de højeste poster og giftede sig ind i lokale slægter.

Kongen havde brug for regnskabskyndige embedsmænd. Øresundstolderen og hans bisiddere toldskriverne, havde ansvaret for regnskaber og opkrævning. Med en enkelt afbrydelse, hvor Christian II (og hans nederlandske rådgiver Mor Sigbrit) i nogle år flyttede opkrævningen til København, var familien Lilliefeld indehaver af embedet som øresundstolder gennem tre generationer (o. 1472–1548). Det er sandsynligvis baggrunden for adlingen af den ældre Peder Hansen (Mogens Skrivers svigerfar) allerede i 1476.

Dette embede blev dog også slægtens ulykke. Da kongemagten efterhånden ønskede at stramme og forhøje indtægterne ved ændring af taksterne fra den traditionelle skibstold (afgift pr. skib) til told efter varernes værdi (lastetold), forudsås der med rette store vanskeligheder med andre landes regeringer. Den yngre Peder Hansen Lilliefelds administration havde været styret af nedarvede traditioner og en vis konduite over for skipperne.

Reglerne var uklare, en fleksibilitet, der kunne grænse til vilkårlighed, blev anvendt under opkrævningen. Forvirring i de aflagte regnskaber var lette at påvise, da revisionen tog fat. Den arme

Fig. 6. Carina Forbus' fædrene våben, affotograferet efter våbenbrevet i Rigsarkivet. I et blå felt ses tre hvide bjørnehoveder med en rød, femfløjet blomst i midten. Bjørnene er forsynet med en slags mundkurve, som datidens bjørnetrækkere sikkert har anvendt. I modsætning til gravstenens hjelmtegn, en bjørn med hellebard – naturlig gen-tagelse af skjoldets motiv – ses her en vildmand, der bærer en kølle og en grøn løvring om hovedet. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet 1991.

øresundstolder blev offer for regeringens ønske om en hårdere kurs og forhøjede afgifter. I 1548 blev Peder Hansen dømt fra ære, liv og gods for underslæb. Han blev dog benådet mod at afstå en ejendom til kongen.

At man lokalt ikke har ønsket at skade Peder Lilliefeld totalt – og vel også haft forståelse for, at han i sin embedsførelse blot havde fulgt den præcedens, han havde arvet fra sine forgængere, uden at kongemagten da reagerede, ses af, at hans efterfølger som øresundstolder tilbød at kautionere for sin forgænger mod, at denne kom ud af sit sængsel. Over for kongen havde rigshofmester Esge Bille, der var anklager i sagen, ladet sige, at

han ville nægte at medvirke, hvis man krævede Peder Hansen underkastet »pinligt forhør«.

Som ny sundtolder havde kongen udpeget den skotskfødte Sander Leiel, der også var borgmester i Helsingør. Han fik frie hænder til at reorganisere regnskabsvæsen og toldoprævning. Efter Leiels død besad Lilliefeldernes slægtninge, brødrene Rosenvinge (Jens 1560–63 og Henrik fra 1564 til sin død 1583), efter tur det indbringende embede.

Administrationen var underlagt krav fra kongen om at presse så meget som muligt ud af skipperne – foruden tolden, der nu blev opkrævet efter fastere, men dog stadig ændrede regulativer, havde kongen også ret til forkøb af varer ud fra skippernes egne medførte skriftlige værdiangivelser, Det krævede fleksibilitet og forhandlingsevner. Men ud fra egne erfaringer som storkøbmand forstod disse sundtoldere modparten og kunne sætte sig ind i sagen fra begge sider.

I visse situationer kunne Henrik Mogensen også modificere helt urimelige krav om forhøjelse af lastetolden, som kongen havde rejst under Syvårskrigen mod Sverige. Henrik Mogensen bevarede ikke desto mindre Frederik II's tillid og fik siden ansvaret for regnskabet omkring bygningen af Kronborg. Derfor opgav han også sit borgmesterembede i Helsingør i 1579 (fig. 7).

Et af argumenterne for at forhøje tolden var, at Danmark skulle bruge penge til at udbygge fyrvæsenet på farlige punkter i de danske farvande. Her viste Jørgen Mogensen stor aktivitet ved at opstille fyrlymper og fyrstandere og ved at opkræve »fyrpenge« af de fremmede. Han synes at have været mindre diplomatisk end broderen, og nederlandske skibsejere, der havde en ikke helt ubegrundet formodning om, at fyrpengene var indført mere af hensyn til kongens

Fig. 7. På det samtidige billede af Helsingør ses yderst til højre (mod nord) det nyopførte Kronborg med Kullen i baggrunden. Syd for slottet ligger toldhuset, en toetages bindingsværksbygning, opført af Jens Møgensen Rosenvinge i 1562. Det var kun i funktion i kort tid og kaldes derfor her »Olde Toldbod«. Mellem denne bygning og den egentlige by ses et åbent område med gårdspladser og haver. Herefter følger byaristokratiets gårde langs Strandgade, der dengang var åben ud mod kysten. I rækkefølge lå her Sander Leiels bindingsværksbygning »Spigeret«, så Jens Rosenkildes gård og efter St. Færgestræde (nu Sophie Brahes Stræde) broderen Henriks ejendom m. fl. Disse gårde var bygget på en række smalle grunde mellem Stengade, som hovedfacaderne vendte ud imod, og Strandgade, hvor man kunne kommunikere søværts ved de mange skibsbroer. Byen havde ingen havn. Skibene måtte ankre op ude i Sundet, og transporten til lands foregik ved bådsejlad. Prospektiet fra 1594 i Bruns »Teatrum Urbium« bygger på en bevaret skitse af Hans Knieper fra 1582 – året før Henrik Rosenvinge døde – og det giver et interessant og detaljeret billede af datidens Helsingør. Foto: Nationalmuseet, nr. 76981.

kasse end af omsorg for de søfarende, mente, at fyrene kunne de undvære, da de kun bevirkede dovenskab og sløvhed blandt søfolkene. Men Jens Mogensen (og bag ham regeringen) stod fast, så blussepenge og fyrpenge indgik som yderligere gevinst i regnskabet. For de sejlende har det vel også været til betryggelse i de mørke nætter.⁸

Regeringens linje var, at afgiftspolitikken skulle udføres, så den var »kronen gavnligt og undersåtterne lideligt« (udholdeligt). Det forstod brødrene Rosenvinge at efterleve – især den yngste, Henrik, der også forstod at udnytte sine forskellige poster til fra konge og regering at opnå fordele for sin by (fig. 8).

Trods adelsskab og våbenskjolde opretholdt både Lilliefelderne og Rosenvingerne deres nedarvede borgerlige bomærker. Man møder dem på inventar og husgeråd, hvor de var lettere at indriste end et våbenskjold. Mere ejendommeligt er det at se bomærke anvendt som signatur på segl og dokumenter. Cand.mag. Allan Tønnesen har i flere studier beskrevet dette og påvist, hvorledes bomærkerne i hver slægt lignede hinanden, men hver enkelt person tilføjede sine små varianter.⁹

I Carinas og Mogens Henriksens ægteskab fødtes fire børn, sønnerne Mogens og Willum (opkaldt efter de to bedstefædre), endnu en søn Niels og datteren Dorothea. Om forholdet mellem ægtefællerne kan intet siges. Efter Carinas død giftede enkemanden sig igen 1572 med en borgmesterdatter fra Hamburg. Dette ægteskab var barnløst. Hun døde kort efter manden i 1583 eller 1584.

Carinas børn var ikke fornøjet med faderens andet ægteskab, og de har antagelig sørget for udformningen af deres forældres gravsten i Sct. Olai. Deres stedmors sidste hvilested er ukendt.

Den skotske kvinde i helsingørtdolde-rens gård optræder i ganske mange dan-

Fig. 8. Det ældste bevarede portræt af et medlem af slægten Rosenvinge viser Carina Forbus' søn Mogens Henriksen Rosenvinge 1540–1607. Han bosatte sig i Odense og giftede sig dér med en borgmesterdatter. Han blev selv borgmester og hospitalsforstander, og hans børn giftede sig ind i det odenseanske byaristokrati. Privateje.

ske anetavler. Det kan derfor ikke være uden interesse at spore hendes forfædre i hjemlandet. Pladsen her tillader ikke at gå i detaljer. Men selv om navnene på hendes nærmeste aner i Skotland er vanskeligt at verificere, fremgår det klart af våbenbrevet, at hun nedstammer fra den Forbus, der blev laird (lord) af Pitsligo. Han hedder William Forbus og faldt i et slag i 1446. Den ældste af hans aner, der bar navnet Forbus, hed Duncan og optræder i et charta fra 1272.

Lord William Forbus af Pitsligos mor nedstammer både fra Robert Bruce, der var Skotlands konge 1306–1329, og fra den adelsmand, der blev far til den første Stuart, der overtog kongemagten i 1371.

Fra Robert Bruce kan linjerne søres

tilbage til ældre konger i Skotland, bl. a. Duncan, der blev myrdet af Macbeth i 1040, og til de angelsachsiske konger, der regerede i England før Sven Tveskæg og Knud den Store. Gennem Emma, Ethelred den Rådvildes hustru, kan linjen også føres tilbage til Normandiets ældre hertuger og dette dynastis danske grundlægger Rollo.

Vi kender ikke bevæggrundene til, at Carina, der da havde været gift i godt og vel 20 år, søgte at få sit adelskab nøjere bekræftet efter farens død. Men for hendes familie i Helsingør og deres pårørende, der hver især har værnet om deres relativt nyerhvervede adelsbrev, må det have været tilfredsstillende at få skriftlig sikkerhed for, at også børnenes mødre aner var af adel. Selvbevidste herom har de fire børn senere sat de to våbenskjolde over forældrenes jordiske rester. Men de har næppe haft nogen anelse om alle de navne i den brogede vrimmel af ældre aner i de gamle skotsk-engelske kongefamilier, der kunne opregnes via deres mors afstamning.

Noter

1. Danmarks Kirker, 2:1, Frederiksborg Amt, bd. 1, 1964, s. 251.
2. Se Troels Dahlerup: Våbengrupper, simularisering og undervasallitet i dansk senmiddelalder i *Heraldisk Tidsskrift*, bd. 2, 1968, side 303ff. Baden omtales her s. 308-309.
3. C. Nyrop: Danske Gilde- og lavsskraaer fra Middelalderen, bd. 1, Kbh. 1899-1900, s. 680.
4. *Personalhistorisk Tidsskrift* 1927, s. 253-257.
5. Duncan Forbes af Monymusk, der havde været fredsdommer i Aberdeen, blev 1564 sammen med en fætter John of Pitsligo involveret i en falskmønter-skandale, som de dog reddede sig ud af. Duncan og hans hustru, Agnes Grey, døde 1584. Kilde: *The House of Forbes*, edited by Alstair and Henrietta Taylor. Aberdeen 1937, s. 300-301.
6. Håndskriftssamlingens C XIII, Genealogisk-heraldisk Selskabs papirer, specialia, adelige slægter, Folio nr. 17.
7. Kun én af de fire, der modtog patentet, gesanten Henrik Willumsen, var efterkommer af Carina Forbus, de øvrige nedstammede fra Jens Mogensen. »Ingen af disse (patentmodtagere) førte dog slægten videre; de nulevende familiemedlemmer nedstammer alle fra den fynske gren af slægten«. (Danmarks Adelsaarbog 1955, II, s. 25). Efter slægten i mandslinien skal således afledes fra Carina Forbus' søn Mogens Henriksen (1540-1607), der var hospitalsforstander og borgmester i Odense. Om ham, se bl. a. Svend Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17de Århundrede, bd. 2, Odense 1965, s. 20ff.
8. Øresundstolderne er bl. a. beskrevet i Laurids Pedersen: *Helsingør i Sundtoldstiden 1426-1857*, bd. 1-2. København 1926-29, og af Mikael Venge, i *Dansk toldhistorie*, bd. 1 (Fra åretold til toldetat). København 1987.
9. Se bl. a. Slægterne Lilliefeld og Rosenvinges brug af bomærker, i *Heraldisk Tidsskrift*, bd. 2, 1965-69, side 275-279 af Allan Tønesen, og Lavadelens brug af bomærker, af samme, i *Slægter - Skjolde - Steder. Festskrift til Knud Prange*. Odense Universitetsforlag 1990, s. 143-154.

Dannebrogskorsets form og visionære baggrund

Af Nils G. Bartholdy

Den opmærksomme iagttagelse kan ikke undgå at lægge mærke til, at der er en vis lighed mellem den portugisiske Kristusordens kors og den danske Dannebrogorden. Det rød-hvide kors har i århundreder været et nationalt kendetegn i Portugal, og i Danmark er der ligeledes lang tradition for det som kongeligt og nationalt symbol i flaget, i det kongelige våben og som ordenstegn. Kendskab til den historiske og legendariske baggrund for det portugisiske Kristus-kors og dets udformning bidrager i væsentlig grad til en forståelse af Dannebrogskorsets udvikling.

Korset, kristenhedens mest udtrykfulde symbol, har spillet en umiskendelig rolle i Portugals historie. Den portugisiske stat blev dannet i lyset af korstog mod maurerne. Gejstlige ridderordener satte deres præg på den politiske udvikling, og deres anvendelse af korset gav dette en markant plads i landets ikonografi. De fem korsstillede skjolde, de såkaldte »quinas«, i Portugals våben har ifølge traditionen deres oprindelse i et skjold med et kors.¹

Slaget ved Ourique i 1139 danner epoke. Det selvstændige kongerige Portugal blev til efter denne begivenhed. Ifølge en senere legende havde kongen, Afonso Henriques, før slaget et syn – et kors med den korsfæstede sammen med engle klædt i hvidt. Den iberiske halvø historie er fuld af himmelvisioner og mirakler i tilknytning til slag mellem kristne og vantro. Da portugiserne og korsfarere fra Tyskland, Flandern og Norge i

1217 erobrede fæstningen Alcacer do Sal, skete der et væld af mirakler. Før slaget så hæren en strålende korsfane komme til syne på himlen som sejrstegn. Portugisiske gejstlige rapporterede straks om dette mirakel til paven.² En samtidig krønikeforfatter i Liège beskrev visionen som et forunderligt kors, der yderst var hvidt og inderst gyldent.³ Beretningen om den romerske kejser Konstantins korsvision, som egentlig drejede sig om kristogrammet, i året 312 – disse himmelfænomeners prototype – havde uden tvivl stor virkning på menneskers sind i middelalderen. Fra 1124 til 1415 brugte de franske konger det rødgyldne flag »l'oriflamme de Saint-Denis«, der opfattedes som sendt fra himlen og i øvrigt blev forbundet med Karl den Store.⁴

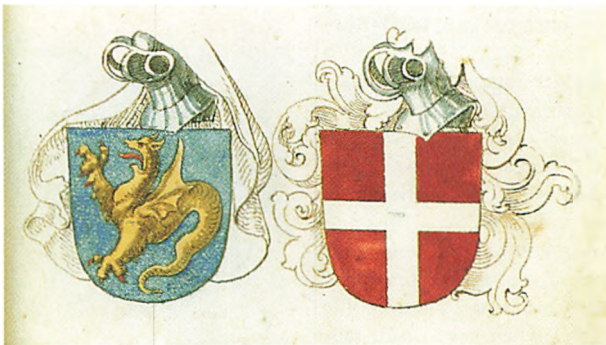
Christusordenen blev indstiftet i 1318 af kong Dinis og blev anerkendt af paven to år senere. Kongens motiv skal have været, at han så den korsfæstede Kristus under en kamp med maurerne. Denne religiøse ridderorden opstod således under indtryk af et nationalt korstog. Ordenstegnet, Kristuskorset, er rødt – som det kors, der var blevet brugt af tempelherrerne, hvis konfiskerede ejendomme i Portugal blev overladt til Christusordenen – med et hvidt kors indeni. Det kan også beskrives som et hvidt kors med en rød bort. Korset, der foruden at tjene som ordenstegn for Christusordenen kan ses på adskillige bygninger og monumenter i Portugal, gengives som et udadbuget kors, mantua-kors, og udviklede sig til en type med en

Det portugisiske kongevåben lagt på Avizordenens liljekors og omhængt af Kristusordenen. Kobberstik i André Favyn: *Le Théâtre d'Honneur et de Chevalerie*, Paris 1620.

forlænget nedre korsarm og skarpt markeret overgang fra korsarm til korsfod, således at korset fik en skikkelse, der havde stor lighed med krykkekorset. I denne udformning ses det f.eks. på Torre de Belém ved Lissabon. Særlig i den bløde udadbuede mantuakorsform, der f.eks. ses på gravmælet for Kristusordenens stormester Henrik Søfareren (1394–1460) i Batalha-klostret, og i henseende til farverne er det nærliggende at jævnføre det portugisiske Kristus Kors med det danske Dannebrogskors.

Som bekendt fortæller sagnet, at det danske slag Dannebrog – også det rødt med et hvidt kors i – på mirakuløs vis faldt ned fra himlen til Valdemar II under er korstog i Estland, hvor kongen vandt sejr. Men der findes ingen samtidig beretning om denne legende. Den nævnes i Christiern Pedersens danske krønike fra første halvdel af 1520'erne.⁵ Peder Olsen (Petrus Olai) gør rede for den i nogle optegnelser fra omkring 1527, der stammer fra en ældre kilde. Han fortæller legenden om Dannebrogsguddommelige oprindelse i forbindelse med et dansk korstog til Livland i 1208, men mener, at den skal knyttes til slaget

Til højre Dannebrog i skjold betegnet »Creutz von Himmel«. Den gule lindorm i blåt til venstre betegnet »Herzogthumb laland« (Lolland) må opfattes som våbenet for »de Venders«. Kopi af Grünenbergs våbenbog med tilføjelser, 1500-tallets 2. sjerdedel. Foto: Zentralbibliothek Zürich.

i Estland i 1219.⁶ Legenden om Volmerslaget i 1219 fik en varig plads i dansk bevidsthed og også i udenlandsk, da den blev genfortalt af den kendte historiker Arild Huitfeldt, hvis krønike udkom 1600–1603. Han opfatter det hvide kors med røde kanter, som da i næsten to hundrede år havde sirdelt den danske konges våbenskjold, som et tegn på, at Valdemar II en gang havde kristnet de baltiske folk, og i øvrigt regner han med den mulighed, at en rød fane med hvidt kors kan være sendt til kongen af paven. At legenden om det himmelfaldne Dannebrog allerede inden må have været kendt uden for Danmark, fremgår af en kopi af Grünenbergs våbenbog med tilføjelser fra anden sjerdedel af 1500-tallet, hvori der i en sekvens af nordiske våbener forekommer et rødt skjold med et hvidt kors, der betegnes som »Creutz von Himel«.⁷

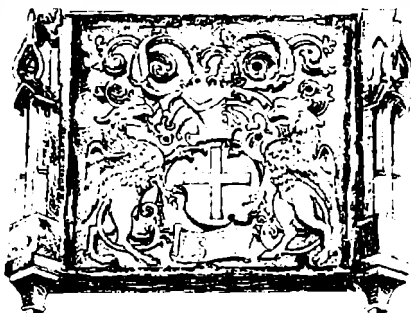
Den fane med et kors i, der ses på bagsiden af en mønt slået af Valdemar II, kunne teoretisk være en korstogsfane.⁸ Men da der i øvrigt intet sikkert vides om en sådan og således heller ikke om farverne, og der ikke er vidnesbyrd om nogen form for kontinuitet, og tidspunktet for prægningen formentlig ligger før både 1208 og 1219, kan den ikke uden videre forbindes med det senere Dannebrog.

I Estland er der ingen spor af tidlig brug af Dannebrogsmærket. For byen Tallinn, »Danskborg«, grundlagt af Valdemar II, kendes et segl fra 1294 med tre kronede løver, der i princippet svarer til det danske våben. Brugt af byens magistrat kaldtes det senere for det store våben. Byens gilder, herunder St. Knudsgildet, brugte det såkaldte lille våben, som er et hvidt kors i rødt felt. Det kendes imidlertid først fra 1400-tallet og er i Estland blevet tolket som våbenmærke for St. Georg.⁹ Det er påfaldende, at korset i våbenet forekommer

adskillige steder på Bernt Notkes store altertavle fra 1483 i Tallinns Helligåndskirke¹⁰ i den udadbuede form, der først senere blev almindelig for Dannebrogskorsets vedkommende. St. Georgskorset er ellers normalt rødt på hvid baggrund. Der kendes eksempler fra danske kalkmalerier på det modsatte, altså korsfarer svarende til Dannebrog.¹¹ St. Georg fra omkring 1460–80 i Mørkøv kirke i Nordvestsjælland har et gennemgående, udadbuget hvidt kors i rødt skjold. I Kirkerup kirke i Nordsjælland bærer en ridder fra ca. 1375 et rødt skjold med et svævende, udadbuget hvidt kors, mens det hvide kors i hans røde lansefane er ligesidet. Derimod har St. Georg fra omkring 1410–40 i Rørby kirke ved Ka-

St. Knud med Tallinns lille våben, hvidt kors i rødt. Polykromt relief fra beg. af 1500-tallet. Har siddet på St. Knudsgildets hus, befinder sig nu i Tallinns kunstmuseum.

Tallinns lille våben, korset, med griffe som skjoldholdere over »strandportene« i Tallinn, 1529. Efter O. Greiffenhagen: *Revals Wappen und Flagge* (1927/1928).

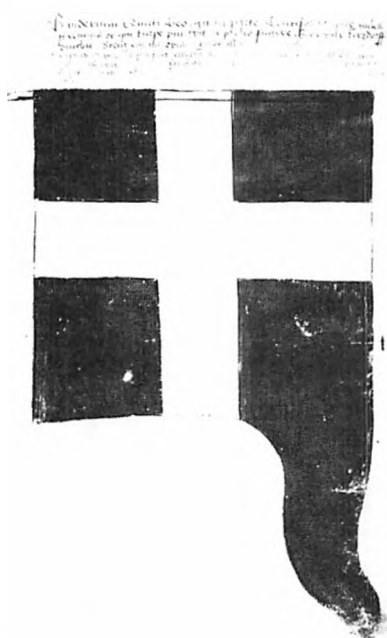
lundborg i sit hvide skjold et svævende, udadbuet kors, der muligvis har været rødt. St. Georg fra omkring 1375–1400 i Bregninge kirke i Nordvestsjælland holder et hvidt skjold med et gennemgående, udadbuet sort kors; det er vanskeligt at afgøre, om den sorte farve er dekomponeret. Det vil være at gå for vidt at regne med en dansk tradition for, at ridere til hest gengives med hvidt kors i rødt skjold.

Den ældste eksisterende gengivelse af Dannebrog i farver ses i Gelres våbenbog i form af en fane, som er stukket gennem den ene vifte af påfuglefljer i hjelmtegnet til Valdemar IVs våben.¹² Dannebrogsfanen hørte i virkeligheden ikke med til hjelmtegnet, men er anbragt dér af Gelre. Valdemar, der døde 1375, har dog uden tvivl brugt et rødt-hvidt korsflag. Gelre dateres til 1370–86, og i den samtidige Bellenville-våbenbog forekommer det ældste kendte eksempel på navnet Dannebrog. Valdemar IV brugte som den første danske konge et kors i sit retteringssegl. Tilskyndelsen hertil kan måske have været, at han under en pilgrimsrejse i 1347 var blevet slået til ridder ved Den hellige Grav. Brugen af en rød fane med hvidt kors kunne have været blevet inspireret til under sin op-

dragelse ved Ludvig af Bayerns kejserhof. Det hellige romersk-tyske Riges fane var rød med et hvidt kors. Den havde udviklet sig af det oprindeligt helt røde flag, hvori kejseren satte et hvidt kors, når han drog på korstog.¹³ Ved at anvende det samme vexillologiske kendetegn som kejseren hævdede Valdemar

Elisabeth af Thüringen og Tallinns lille våben, hvidt kors i rødt, på Bernt Notkes altertavle i Helligåndskirken i Tallinn, 1483. Efter Erik Moltke: *Bernt Notkes altertavle i Århus og Tallinntavlen II* (1970).

»St. Georgs banner« malet efter 1448 i håndskrift med de faner, som polakkerne tog i slaget ved Tannenberg 1410. Fanen er rød med hvidt kors. En sådan korsfane kunne åbenbart i datiden forbindes med St. Georg, men formentlig er den i virkeligheden Det hellige romersk-tyske Riges fane. Efter Sven Ekdahl: Die »Banderia Prutenorum« des Jan Dlugosz (1976).

sin egen selvstændighed. Det hellige Riges røde fane med hvidt kors blev i 1378 ført i kejser Karl IV's begravelsesprocesion.¹⁴

For det tilfælde, at der kunne være tale om inspiration fra Portugal i 1200-tallet, er det rimeligt at sammenligne de portugisiske legender om himmelvisioner, hvori der indgår et kors eller ligefrem et banner med et kors, med beretningen i Danmark om den himmelfaldne Dannebrogfane. Men sammenligningen er naturligvis kun meningsfuld under forudsætning af, at der i datiden var

berøringsflader mellem Portugal og Danmark.

Det var der faktisk. Danskere, ofte sammen med andre fra Skandinavien, deltog i korstog, der også medførte aktioner i Portugal. Sådanne militære operationer fandt sted i 1189 og 1197. En slægtning til den danske konge, »nepos regis Danorum«, var sandsynligvis deltager i 1189. Nordmænd tog som nævnt del i erobringen af Alcacer do Sal i 1217, der forbandtes med synet af korsbannet på himlen.¹⁵

Der var tillige familierelationer mellem Portugals og Danmarks kongehuse. Valdemar II, til hvem legenden om Dannebrog's mirakuløse fald fra himlen er knyttet, giftede sig anden gang i 1214 med den portugisiske prinsesse Berenguela (Berengaria). Hun var datter af kong Sancho I, men kom sandsynligvis til Danmark fra grevskabet Flandern, hvor en af hendes brødre, Ferrando, var regent. Ægteskabet kan være blevet arrangeret af Valdemars søster dronning Ingeborg (Isembourg) af Frankrig, gemalinde til Philippe Auguste.¹⁶ Det skal også nævnes, at Valdemar II's søn af første ægteskab, Valdemar den Unge, som døde før sin far, i 1229 ægtede prinsesse Alienor (Eleonora) af Portugal, datter af Berengarias bror kong Afonso II. Dronning Berengaria var uden tvivl bekendt med slaget ved Ourique i 1139, kongeriget Portugals grundlæggelsesår. Men man kan ikke deraf slutte, at hun kendte til den himmelvision, der meget senere blev forbundet med hendes farfar. Desuden tyder noget på, at legenden om miraklet ved Alcacer do Sal (1217) i virkeligheden er grundlaget for det ved Ourique.¹⁷

Det kan således ikke med sikkerhed påvises, at der i 1200-tallet har fundet en umiddelbar påvirkning sted. Men legenden om himmelvisioner omfattende et kors eller et korsbanner er på et senere

tidspunkt blevet knyttet til forsøg på udvidelse af territorium eller interessessfære i både Portugals og Danmarks tilfælde.

Hændelser, der opfattedes som mirakuløse, var et almindeligt træk middelalderen igennem. I det følgende abstraheres der fra, hvad der faktisk skete i begyndelsen af 1200-tallet eller, hvad folk på det tidspunkt kan have troet skete. Eksistensen langt senere af viden eller suggestiv overbevisning om, hvad der fortaltes om fascinerende begivenheder i fortiden, skal derimod gøres til genstand for nærmere undersøgelse.

Dannebrogordenen blev indstiftet i 1671 af Christian V som en del af den sociale struktur, hvis formål var at styrke den nyligt indførte enevælde. Ordens-tegnets form, et kors, giver i sig selv udseende af, at ordenen er ældre og søger sin oprindelse i en særlig sammenhæng. Hidtil havde de fyrstelige ordenstegn normalt været en eller anden emblematiske figur (hosebånd, gyldent vædderskind, drage, svane, elefant), hvorimod de gejstlige ridderordener brugte kors af forskellig form. I Dannebrogordenens statutter, der blev til i begyndelsen af 1690'erne, blev legenden om Dannebrog's himmelske oprindelse i 1219 officielt knyttet til ordenen, og det blev hævdet, at ordenen var grundlagt på det tidspunkt og siden var blevet genoprettet. Derfor indgik der i ordenskæden led med kronede »W«er for Valdemar II afvekslende med »C 5« for den virkelige stifter. På ordenens bryststjerne prætenderede Christian V at være »restitutor« (genopretter). Dannebrogordenens sammenhæng med Valdemar II var allerede blevet hævdet i en afhandling fra 1676 hvorom senere. Forinden skal opmærksomheden rettes imod en signifikant udvikling, der havde fundet sted adskillige årtier før inden for det danske møntvæsen.

Kors af varierende form ses på mønter

i de fleste europæiske lande. Dette er også tilfældet for Danmarks vedkommende. Nogle af de kors, der forekommer på danske mønter i middelalderen, ligner til en vis grad Dannebrogordenens kors, men i 1671 lå der meget få middelalderlige mønter i de kongelige samlinger. De er først blevet fundet senere. Det må betragtes som et tilfældigt sammenfald, at en af Frederik Is mønter i 1530 blev slået med et kors, der minder om det portugisiske Christuskors.¹⁸ Men senere har Portugals mønter med sikkerhed påvirket danske mønters udseende. I 1584 lod Frederik II slå en guldmønt med ordene »PORTVG:LESER« (portugaløser).¹⁹ Det vidner om, hvor højt man vurderede den store portugisiske guldmønt kaldet »português« eller »portugalese«, der første gang blev slået i Portugal i kong Manuel Is regeringstid (1495–1521) med relation til den store søfarer Vasco da Gama.²⁰ Senere blev den efterlignet i andre lande. Et eksempel af en »português« slået af kong João III (1521–57)²¹ – udmøntningen af »portugueses« blev suspenderet i 1538 – opbevarede i den danske konges samling i hvert fald fra midten af 1600-tallet. Hvad der er særlig karakteristisk for denne imponerende portugisiske mønt, er det store Christuskors på bagsiden omgivet af ordene »in hoc signo vinces« – »under dette tegn skal du sejre«. De er knyttet til den romerske kejser Konstantins vision i 312 før slaget mod Maxentius ved Ponte Molle, der blev et vendepunkt for kristenhedens sag. På grund af denne manende sentens blev Christuskorset uløseligt forbundet med de himmelvisioner, der hører sammen med de portugisiske korstog.

I 1591 blev der i den danske konge Christian IVs navn præget en portugaløser, som var en evident efterligning af den berømte portugisiske mønt.²² Det karakteristiske Christuskors er gengivet

- ◀ 1. række til venstre: Portugisisk guldmønt, »português«, 1521–38. Revers med Christuskors og ordene »in hoc signo vinces« i omskriften. – 1. række til højre: Dansk portugaløser, 1591. Avers med Christuskors og hentydning til Portugal i den inderste omskrift. – 2. række til venstre: Dansk portugaløser, 1603. Revers med svagt udadbuget (Christus)kors og ordene »in hoc signo vinces« i den yderste omskrift. – 2. række til højre: Dansk portugaløser, 1592. Revers med svagt udadbuget Dannebrogskors i kongevåbenet. – 3. række til venstre: Dansk portugaløser, 1629. Avers med udadbuget kors. – 3. række til højre: Medalje, 1671. Revers med Dannebrogskors som ordenstegn. – Nederst: Medalje anvendt som kastemønt, 1671. Revers med Dannebrogskors kombineret med regalier og de tre kroner (prætention på unionen), i hvert hjørne en løve, den øverste øksebærende (Danmark, Norge).

på bagsiden med en hentydning til Portugal i omskriften – »NACH PORTUGAL SCHRO«, skrot, d.v.s. grov-vægt. Det er værd at lægge mærke til, at på forsiden af den samme mønt er Dannebrogskors, der firdeler kongens våben, let udadbuget. Indtil dette tidspunkt havde kors i det danske kongelige våben på mønter, i segl, i malede gengivelser o.s.v. uden undtagelse været gengivet med lige arme (bjælkekors). Det portugisiske Christuskors' form påvirkede fra nu af Dannebrogskorsets udformning. En dansk portugaløser slået i 1592 viser det samme.²³ Den portugaløser, som Christian IV lod udmønte i 1603,²⁴ har stadig Christuskors, men i en modificeret, mere »dansk« version, og kejser Konstantins motto »in hoc signo vinces« ses nu omkring kors. Dermed var denne korsfigur også i Danmark blevet snævert forbundet med den kæmpende kristenheds ideologi. Sammenkædnin-gen med den berømte sentens skyldtes uden tvivl Arild Huitfeldts krønike, der var udkommet få år før. Heri sammenlignes legenden om Dannebrogs tilsyne-

komst under slaget i Estland i 1219 med den konstantinske vision, og ordene »in hoc signo vinces« citeres af Huitfeldt. I Hermann Hamelmanns oldenborgske krønike trykt 1599 er kongevåbenet for samtlige konger fra Christian I til Christian IV gengivet med udadbuget Dannebrogskors.²⁵ En tegning af Christian IVs våben fra 1605 i en stambog viser samme korsform.²⁶

Da udmøntningen af danske portugaløser blev genoptaget i 1629, havde kor-

Frederik II's (reelt Christian IV's) våben tegnet efter kongens død med udadbuget Dannebrogskors og utvivlsomt påvirket af Christuskorsets form på Christian IV's første portugaløser. Kobberstik i Hamelmanns oldenborgske krønike trykt i 1599.

Christian IVs våben med udadbuet Dannebrogskors i en bibeludgave. Kobberstik af Simon de Pas, 1633.

set udadbuede arme²⁷ og dermed tilnærmelsesvis samme form som den, der genfindes i Dannebrogskorset i kongevåbnet, f. eks. på et stik af Simon de Pas fra 1633 i Christian IVs danske Bibel, og senere i Dannebrogordenens kors. På en mønt fra 1658 forekommer endnu den typisk portugisiske udførelse af korset med skarpt afskårne kanter bag det danske våben.²⁸

Efter 1625 – sandsynligvis som følge af Christian IVs deltagelse i trediveårskrigen – havde danske militære faner Dannebrogsmærket i øverste indre hjørne, og i løbet af 1600-tallet og allerede i Christian IVs tid forekom dette Dannebrogskors også i den udadbuede form.²⁹ De fornemste militære enheder førte Dannebrog som sådant. Efter Dannebrogordenens indstiftelse får nogle af fa-

nerne et udadbuet kors, der nøje svarer til ordenskorset. I 1842 blev det bestemt, at hver eneste dansk hær enhed skulle bruge Dannebrog. Siden da er alle danske hærfaner blevet syet med et udadbuet kors til forskel fra nationalslaget og orlogsflaget, hvor korset vedblev med at være ligesidet.

Dannebrogskorset blev – ligesom tilfældet var med Kristuskorset i Portugal – et selvstændigt kongeligt symbol. Fra 1671, året for Dannebrogordenens indstiftelse, forekommer det fritstående udadbuede Dannebrogskors i Christian Vs personlige segl,³⁰ og samme år blev det gengivet på en trekantet kastemønt, der var fremstillet i anledning af hans salving.³¹ En medalje præget på dette tidspunkt viser Dannebrogordenen med udadbuede korsarme, men diamanterne indenfor i form af et kors med helt lige sider, hvorved helheden havde stor lighed med det portugisiske kors.³²

Af stilistiske grunde blev Dannebrogskorset i det kongelige våben fra nu af i de tre følgende århundreder konsekvent

Estandart af den type, der anvendtes på trediveårskrigens tid, med udadbuet Dannebrogskors i øverste indre hjørne. Foto: Tøjhusmuseet.

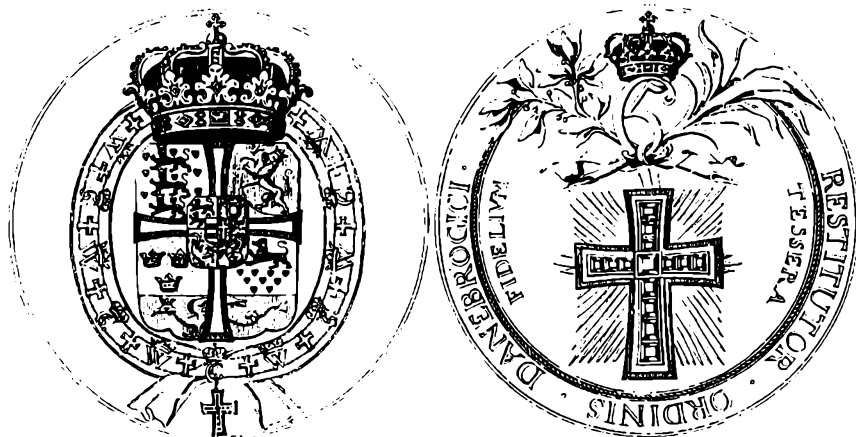
Dannebrogskors med regalier og de tre kroner i Christian Vs personlige segl, 1671, svarende til, hvad der ses på en samtidig kaste-mønt. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet.

gengivet med udadbuede arme og omløbende rød bort, så det svarede til ordens-tegnet og Dannebrogskorsene i ordens-kæden, der ofte omgav skjoldet. Korsfla-get, ordenskorset og det kors, der firde-ler skjoldet, er udslag af den samme dansk-nationale idé. I Portugal forekom Kristuskorset på lignende måde i flag, som ordensstegn og i skjold. Det udad-buede Dannebrogskors i våbenet, der blev fast tradition efter Dannebrogorde-nens indstiftelse, havde ikke ordenskor-set som umiddelbar forudsætning. For-holdet er det omvendte. Udviklingen fra slutningen af 1500-tallet og til ind i 1600-tallet, hvor det ligsidede Danne-brogskors i kongevåbenet i flere tilfælde erstattes af et udadbuet svarende til det fritstående kors i mønterne, var forud-sætningen for, at Dannebrogordenens kors fik den udadbuede form.

Den tyske Ordens kors – sort på hvid bund – udviklede sig tidligt fra den lige-sidede til den udadbuede form, og ikke mindst selve ordenstegnet havde til sidst en påfaldende lighed med Dannebrogs-

korset.³³ Der er dog næppe nogen grund til at antage, at der i denne henseende har fundet en ideologisk betinget påvirkning sted. Men den kunstneriske ud-formning af det tyske kors, f. eks. som bestanddel af et fyrstevåben, har iøjnefal-dende lighedstræk med den tilsvarende anvendelse af det danske kors. Det er for vidtløftigt at ville drage slutninger på basis af den kendsgerning, at Valdemar IV i 1346 havde solgt Estland til Den tyske Orden.

Som tidligere nævnt skal en afhand-ling udgivet i 1676 om Dannebrogorde-nens oprindelse analyseres og bl. a. vur-deres i et portugisisk perspektiv.³⁴ For-fatteren, Thomas Bartholin, var en kendt læge. Hans bog var beregnet for den lærde verden og derfor skrevet på latin. Få år forinden, i 1673, var der ud-kommet en bog af Leonhard Ludwig Voigt om Elefantordenen i en tysk og en latinsk version.³⁵ Bartholin afslører kendskab til Portugals historie, idet han refererer til en bestemt passage i en bog af krønikeskriveren Vasconcellius,³⁶ der beretter om et kongeligt banner med et kors brugt af Afonso IV, søn af Christus-ordenens grundlægger, i hans kamp mod maurerne.³⁷ Bartholin anfører det-te uden nogen form for distance. Men han tager stærkt afstand fra teorien om, at Dannebrog i 1219 skulle være sendt til den danske konge af paven, og på grund af de omvendte farver udelukker han, at Dannebrog har noget tilfælles med Den hellige Gravs eller tempelherrernes kors. Bartholin var en protestant, hos hvem den nationale selvhævdelse var den drivende kraft. Men den danske legende havde tydeligvis en så slående lighed med den portugisiske tradition, at han ikke helt kunne ignorere dette forhold. Han måtte i hvert fald regne med, at udenlandske læsere kunne få øje på det. Måske var det derfor bevidst, når han uden betoning af det mirakuløse element

Kobberstik af Dannebrogordenens segl i statutterne fra 1693. Udformningen af Dannebrogskorset i kongevåbenet harmonerer stilistisk med ordenskorsets form.

kun nævner én portugisisk begivenhed, der kronologisk lå *efter* 1219. På den anden side er det ret påfaldende, at det blandt bogens gengivelser af forskellige ridderordeners korsformer kun er det portugisiske kors, der ligner Dannebrogordenens. Det er tegnet med udadbuede arme og svarer faktisk til korset på den tidligere omtalte danske portugølser fra 1629. Bartholin nævner ingen udenlandske korsmirakler bortset fra kejser Konstantins vision, der i den givne sammenhæng ikke svækkede den danske tradition. I den sørnævnte bog om Elefantordenen fandt forfatteren anledning til at hævde, at en dansk kong Erik i 1147 havde taget byen Lissabon fra maurerne og givet den til kongen af Portugal, og at Knud VI af Danmark senere hjalp sin portugisiske kollega med at erobre den anden by.

Bartholins afhandling om Dannebrogordenen er visse steder meget tendentiøs. Han reproducerer et 30 år gammelt kobberstik med et anakronistisk billede af Valdemar II holdende Dannebrog. Et andet kobberstik fra samme serie forestiller Valdemar IV med Danne-

brogordenen. Denne detalje er et rent falsum, for det originale stik har et rigszæble på det pågældende sted.³⁸

Det var uden tvivl Thomas Bartholins ven Peder Griffensfeld, der inspirerede Christian V til at indstifte Dannebrogordenen. Griffensfeld, født med det borgerlige navn Schumacher, steg fra at have været kongens fortrolige arkivar og bibliotekar til at blive hans almægtige minister. Han var en såre forfængelig mand med enorme ambitioner. Dannebrogordenen modtog han selv allerede i 1671. To år senere blev han greve og ridder af Elefanten. I 1676 blev han styrtet – kort efter, at Bartholins skrift var udkommet. Der kan ikke herske tvivl om, at synspunkterne i bogen i princippet deltes af Griffensfeld. Der skal derfor gøres et forsøg på at indkredse kilderne til *hans* viden om riddervæsen.

Som student tilbragte Peder Schumacher nogle år i udlandet. Han lærte den iberiske halvø at kende under et ophold i 1661 i Spanien, hvor han lærte spansk, hvilket han endnu beherskede mange år efter. Adskillige spanske bøger i hans bibliotek tyder på, at han var fortrolig

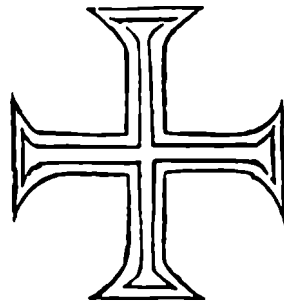

Valdemar II med Dannebrogssfane. Kobberstik fra 1646, genbrugt af Thomas Bartholin i dennes afhandling om Dannebrogordenens oprindelse trykt 1676.

med spansk og portugisisk historie og kultur. Schumacher skrev i 1666 i et notat om det danske kongevåben: »Det store hvide Kaars, som skiller det Kongelige Vaaben udj 4re rom og quarteer, er Waldemari II Kaars, som stood udj Hans Dannebrog, føørt af Kong Waldemar Seyer, og siden tabt udj dend Dytmarskeske feyde af Kong Hans, eller og, som ieg mener, haver været af Alders-tiid føørt, siden Danmark antoog dend Christelige troe«. ³⁹

Schumacher forfægtede således klart Dannebrogsmærkets høje ælde. Sagnet om den himmelfaldne Dannebrogssfane kendte han med sikkerhed fra Huitfeldts krønike, og det stod også at læse i en heraldisk håndbog trykt i 1665 i Frankrig, som han ejede. ⁴⁰ Som bibliotekar havde han adgang til den kongelige bogsamling, og senere forærede kongen ham mange af sine egne bøger. Griffensfelds bibliotek kendes fra et trykt auktionstatalog, ⁴¹ og hvad kongens bibliotek rummede i datiden kan stadig dokumente-

res. Nogle af de bøger, der stod til Griffensfelds disposition og omhandler relevante emner som historie, riddervæsen og heraldik, gengiver Christuskorset med udadbuende arme, altså i en form svarende til det danske Dannebrogskors. Det er således tilfældet i en håndbog fra 1613 om ridderordener. ⁴² I en spansk bog fra 1642 om ordener angives motivet til indstiftelsen af Christusordenen at være den korsfæstede Jesus, som den portugisiske konge oplevede i et syn. ⁴³ En bog fra 1649 om symboler gengiver kejser Konstantins banner med et udadbuet kors, og der hentydes i denne forbindelse til kongerne af Portugal. ⁴⁴ I en emblembog trykt i 1652 er et udadbuet kors afbildet i skyerne. ⁴⁵ Den velkendte konstantinske sentens danner her en art rebus sammen med korset, og i bogens tekstdel henvises der til det gamle testaments beretning om, at israelitterne under slaget mod amalekitterne havde overtaget, så længe Moses hævdede sine hænder mod himlen, men vej tilbage, når han sænkede dem (2. Mosebog 17, 11). En lignende fortælling indgår i Dannebrogssagnet. Det er forståeligt, at man har fundet inspiration til slaglegenden i 2. Mosebogs 17. kapitel, for i vers 15 hedder det: »Derpå byggede Moses et alter og kaldte det: Herren er mit banner!«. Teoretisk kan Griffensfeld

Christuskors i bog om ordensvæsen af Joseph Micheli Marquez trykt i 1642.

unt: : cui globuli ir
adjunguntur in S. Michaelis
no. Lusitanorum parum
quod extrema non incurve;

 Ordines S. Julian
in Hispania, uti & de Calatr
quibusdam armant & prod

los: Equitum S. sept
cruces duplices sunt cum

tundis . Aliter H

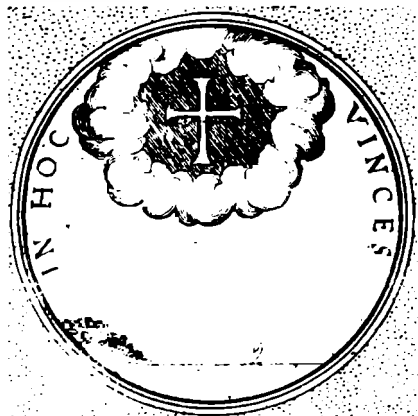
ex cruciatis qvinq; q

Side i Thomas Bartholins afhandling fra 1676 om Dannebrogordenens oprindelse med gengivelser af forskellige ridderordeners korsformer, deriblandt den portugisiske Kristusordens, der svarer til korset på den danske portugaløser fra 1629. Foto: Det kgl. Bibliotek.

have hentet viden fra bøgerne om det bemærkelsesværdige mirakel ved Alcacer do Sal i 1217, hvor et korsbanner kom til syne på himlen. Rapporten til paven om det portugisiske mirakel blev trykt i midten af 1600-tallet i to udgaver af religiøse annaler.⁴⁶ De stod begge i kongens bibliotek. Den her nævnte litteratur har Thomas Bartholin uden tvivl også været bekendt med.

Det kan måske umiddelbart forekomme ejendommeligt, at man i Danmark skulle have fundet inspiration så langt

væk som i Portugal. Men det må ikke glemmes, at der endnu i 1600-tallet stod glans om landene på den iberiske halvø. Teoretikere øste den gang tit af universelle kilder, men konstruerede forklaringer inden for en snæver national horisont. Kompilation var den fremherskende videnskabelige metode, og videnskab gik hånd i hånd med apologetisk chauvinisme. Det er vanskeligt at påvise, i hvor høj grad Dannebrogordenens ophavsmænd har erkendt den parallellitet med det portugisiske Kristus Kors og med udenlandske forhold i almindelighed, som man i dag kan konstatere på et visuel og litterært grundlag. Det er dog næppe for dristigt at fastslå, at Kristus Korsets umiskendelige forekomst på danske mønter støtter den antagelse, at Danmark på et tidspunkt var under stærk indflydelse af heraldisk og ridderlig kultur i Portugal, selv om lighedspunkterne delvis også kan forklares på baggrund af en fælles stiludvikling. Med sin særprægede udformning blev Dannebrogskorset i løbet af 1600-tallet for alvor et nationalt kendetegn, men ikke

Et udadbuget kors i skyerne indgår i den konstantinske sentens »in hoc signo vinces« – »under dette tegn skal du sejre«. Kobberstik i Tyotius' emblembog trykt i 1652.

mindst som ordenstegn af påstået høj ælde underbyggedes det af en korstogslegende med tydelige universelle træk.

Noter

1. Hervé Pinoteau: *Héraldique capétienne*, Paris 1979, s. 102–03.

2. »... in aere apparuit vexillum crucis gloriosum exercitui in victorie signum« (*Monumenta Germaniae Historica. Epistolae saeculi XIII e regestis Pontificum Romanorum selectae*... I, Berlin 1883, s. 27–28).

3. Reinerus: »... crucem mirificam in aere viderunt, exterius albi coloris, interius vero flavi« (*Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XVI*, Berlin 1859, s. 676).

4. Hervé Pinoteau: *Survole de la symbolique de l'Etat français*, i: *Staaten. Wappen. Dynastien. XVIII. Internationaler Kongress für Genealogie und Heraldik in Innsbruck*... 1988, Veröffentlichungen des Innsbrucker Stadtarchivs, Neue Folge, Band 18, Innsbruck 1988, s. 453.

5. »Somme mæne och sige, at samme kongh Valdemar skulle fange Danebroggi nied aff himmelen samme tiid, som er en huit kors i et røth field« (C. J. Brandt (udg.): *Christiern Pedersens Danske Skrifter*, 5. bind, København 1856, VII. *Den Danske krønike fra Saxonis tid indtil kong Christiern den første. Valdemar Seyr*, s. 443).

6. »Ex vexillo crucigero celitus dato. Hoc contigit in Livonia tempore Valdemari secundi, et in loco, qui dicitur Felin, cum Dani fideles anno Domini 1208 (rect. 1219) bellarent contra Livones infideles, ... vexillum e celo lapsum cruce candida consignatum, vellerique impressum, recipere meruerunt ... Illud autem vexillum Danæbrogæ usitato vocabulo nuncupari solet« (*Scriptores rerum Danicarum VIII*, København 1834, s. 499). En kritisk gennemgang af kildematerialet er foretaget i L. P. Fabricius: *Sagnet om Danebrog og de ældste Forbindelser med Estland*, i: *Kirkehistoriske Samlinger* 6. række, 1. bind, København 1933–35, s. 485–533, men hans mening om sagnets ælde er på afgørende punkter emotionelt betinget. Hans senere gentagelse heraf afspejler tydeligt besættelsestidens behov for bekræftelse

af den nationale identitet (Flaget, i: *Det tredje Standpunkt*, 4. årg., nr. 8, juli 1941, s. 341–48).

7. Zentralbibliothek Zürich, Ms. A 42, s. 303. G. Thomann: *Zürcherische Wappenbücher. II. Die Wappenbücher der Zentralbibliothek*, i: *Archives Héraldiques Suisses*, nr. I–II, 1941, s. 14.

8. Georg Galster: *Danmarks Mønt*, i: *Mønt, Nordisk Kultur XXIX*, Stockholm, Oslo, København 1936, s. 156.

9. O. Greiffenhagen: *Revals Wappen und Flagge*, i: *Beiträge zur Kunde Estlands*, Band XIII., Hef 1–5, 1927/1928, s. 136–37.

10. Erik Moltke: *Bernt Notkes altertavle i Århus domkirke og Tallinntavlen I*, København 1970, s. 182ff, II, fig. 167–76.

11. Ulla Haastrup og Robert Egevang (red.): *Danske kalkmalerier. Gotik 1375–1475*, København 1985, s. 22–23, 31 og nr. 21. – Ulla Haastrup (red.): *Danske kalkmalerier. Tidlig gotik 1275–1375*, København 1989, s. 139.

12. Nils G. Bartholdy: *Danmarks kongelige hjelmtægn*, i: *Heraldisk Tidsskrift*, nr. 62, 1990, s. 78.

13. Carl Erdmann: *Kaiserliche und päpstliche Fahnen im hohen Mittelalter*, i: *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* herausgegeben vom Preussischen Historischen Institut in Rom, Band XXV, Rom 1933–34, s. 33ff. – Hans Horstmann: *Vor- und Frühgeschichte des europäischen Flaggenwesens*, Bremen 1971, s. 56ff.

14. »... darnach fürnt man den fan des hailgen richs, ain wizz crütz mit ainem langen zagel in ainem rotten veld«, Otfried Neubecker: *Das Kreuz als christliches und staatliches Symbol*, i: Sven Tito Achen (red.): *Genealogica & Heraldica, Report of The 14th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences in Copenhagen* ... 1980, København 1982, s. 203.

15. A. Fabricius: *Forbindelserne mellem Norden og den spanske halvø i ældre tider*, København 1882, s. 120ff.

16. Chr. Bruun: *Berengaria af Portugal, Valdemar II. Sejers Dronning*, i: *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2. række, bind 8, 1893, s. 46–120. – A. Fabri-

- cius: Nogle meddelelser om dronning Ben-
gerd, sammesteds, s. 372–82.
17. J. O. Kock: Sagnet om Dannebrog, i:
Danske Studier 1951, s. 42.
18. H. H. Schou: Beskrivelse af danske og
norske Mønter, København 1926, tavle 4,
1530 nr. 1.
19. Schou: anf. arb., tavle 10, 1584 nr. 1.
20. C. M. Almeida do Amaral: Catálogo
descriptivo das moedas Portuguesas I, Lissabon
1977, s. 405ff.
21. Os descobrimentos Portugueses e a Eu-
ropa do renascimento, XVII exposição eu-
ropeia de arte, ciência e cultura, Lissabon
1983, s. 169, nr. 255.
22. Schou: anf. arb., tavle 11, 1591 nr. 1 og
5.
23. Schou: anf. arb., tavle 11, 1592 nr. 7.
24. Schou: anf. arb., tavle 12, 1603 nr. 4.
25. Hermann Hamelmann: Oldenburgisch
Chronicon, Oldenburg 1599, s. 197, 217,
225, 235, 341, 385, 443.
26. Vello Helk: Christian 4.s stambogsind-
førsler, i: Personalhistorisk Tidsskrift, 1988:1,
s. 5.
27. Schou: anf. arb., tavle 16, 1629 nr. 1 og
17.
28. Schou: anf. arb., tavle 22, 1658 nr. 28.
29. Helge Bruhn: Dannebrog og danske Fan-
ner gennem Tiderne, København 1949, s.
83ff.
30. Rigsarkivet, København, Processer,
Griffenfeld XIX.
31. Georg Galster: Danske og norske Me-
dailler og Jetons, København 1936, nr. 199.
32. Galster: anf. arb., nr. 232.
33. Udo Arnold (red.): 800 Jahre Deutscher
Orden, München 1990, bl. a. s. 358.
34. Thomas Bartholin: De equestris ordinis
Danebrogici... origine... dissertatio histori-
ca, København 1676.
35. Leonhard Ludwig Voigt: Der König-
liche Elephanten-Orden, samme: Regius
Ordo Elephantinus, Bayreuth 1673.
36. Anacephalæoses id est Svmma Capita
actorum Regvm Lvsitaniæ. Auctore P. An-
tonio Vasconcellio... , Antwerpen 1621, s.
117.
37. »In Historia Lusitanorum legisse me re-
cordor Alphonsum Qvartum contra Maho-
metanos Granatenses victorem fuisse præla-
to militibus suis Regio labaro cum sanctissi-
ma cruce« (Bartholin: anf. arb., s. 13–14).
38. Jfr. Jørgen Jørgensen Holst: Regum Da-
niæ Icones, København 1646.
39. Det kongelige Bibliotek, København,
Werlauffs ms. nr. 15, 4to.
40. »... croix d'argent, qui est l'ancienne
deuise du Royaume, ... l'insigne victoire de
Valdemar II. qui reçut du Ciel vn drapeau
rouge marqué de cette croix...« (C. Oronce
Fine, dit de Brianville: Iev (d.v.s. Jeu) d'Ar-
moiries des Souverains et Estats d'Evrope
povr apprendre Le Blason, la Geographie, &
l'Histoire curieuse, Lyon 1665, s. 131).
41. Catalogus Librorum rarissimorum... in
ædibus Dn. Johannis Nansen Ad diem 16
Junij Anno 1679...
42. Franciscus Mennenius: Deliciae Eque-
strivm siue Militarivm Ordinvm..., Køløn
1613, s. 114.
43. Ioseph Micheli Marquez: Tesoro militar
de Cavalleria antiguo y moderno modo...,
Madrid 1642, s. 63.
44. Didaci Saavedra Faxardo: Symbola
Christiano-politica... Centum Symbolis ex-
pressa, Bruxelles 1649, s. 171–75.
45. Iacobus Typotius: Symbola Diuina &
Humana..., Frankfurt 1652, s. 146.
46. Annales ecclesiastici... avctore Odorico
Raynaldo... XIII, Rom 1646, s. 265. – Ci-
sterciensivm, sev verivs ecclesiasticorum an-
nalivm... Tomvs Qvartvs... Authore Fr.
Angelo Manrique..., Lyon 1659, s. 105–06.

Svenska Kyrkans biskopsvapen

Av Bengt Olof Kälde

Under årens lopp har den kyrkliga heraldiken uppmärksamats genom bidrag från olika håll i Heraldisk Tidsskrift. Upptäcker att i år hela tre decennier har hunnit förlöpa, sedan jag för min ringa del vågade komma med ett första inlägg om tre svenska kyrkliga vapen i Heraldisk Tidsskrift 3/1961. Mitt utförligaste bidrag till ämnet bereddades plats i Heraldisk Tidsskrift 35/1977, som till största delen ägnades »Svenska Kyrkans heraldik«. Serien med de trettion svenska stiftens vapen förelåg då komplett. Enskilda biskopsvapen har visserligen behandlats i vår tidskrift, främst då ärkebiskoparnas, men en komplett serie har inte kunnat presenteras. Först nu har ett tillfälle därtill yppat sig.

Inför julen förra året önskade nämligen redaktionen för Svenska Kyrkans Tidning en sammanställning av samtliga stiftsbiskopars vapen. De återgavs på ett dubbelsidigt uppslag i nr 50 till en artikel om »Biskoparna och deras styrelseuppdrag«. Samma serie avbildas här jämte blasoneringar och litteraturhänvisningar. Den omfattar ämbetsvapnen för Svenska kyrkans episkopat vid tiden för pingsten 1991.

Förlagorna är på ett undantag när (Lund, vars original ritats av fil.dr Jan Raneke) utförda av mig. De visar den enklare version av respektive biskopsvapen, som vanligen tagits i bruk i samband med biskopsvigningen. Sedan början av 1980-talet har det brukat återges i enfärgstryck på omslaget till Uppsala domkyrkas program för biskopsvigningshögmässan.

Stiftsvapnen

De blasoneringar av stiftsvapnen, som gavs i Heraldisk Tidsskrift 35/1977, återkommer här, men bör i ett fall uttryckligen ändras. Det gäller Skara stifts vapen, vars stjärnor tidigare angavs vara av guld, men som numera anses böra vara av silver. Övriga smärre justeringar i ordalydelsen är enbart redaktionella.

Eftersom biskopstjänsten enligt allmänkyrklig tradition är knuten till ett visst stift, synes det vara väsentligt att respektive lokalkyrka markeras heraldiskt genom att stiftsvapnet sättes i främsta rummet, då det gäller en biskops ämbetsköld.

Det i nordisk och centraleuropeisk heraldik brukligaste är att skölden *kvadreras* med stiftets vapen i första och fjärde och med biskopens i andra och tredje fälten. Understundom föranleder dock vapenbilderna en något annan fördelning. För att bättre kunna urskiljas har därför i ett av de här återgivna vapnen (ärkebiskop Werkström) sköldemärkena uppdelats på andra och tredje fälten. Det fr. a. i anglosachsisk heraldik gängse bruket att *klyva* skölden mellan biskopsätets och biskopens vapen har hos oss några gånger utnyttjats, när sköldemärkena på så sätt anses komma bättre till sin rätt (biskoparna Lönnebo och Linddegård).

Ny biskopstjänst

År 1990 inrättades genom riksdagsbeslut en ny tjänst inom Svenska kyrkans

episkopat: tjänsten som *biträdande biskop* åt ärkebiskopen i Uppsala. Denna nyhet fordrade sin heraldiska lösning, varvid man främst måste utgå från tjänstens ekklesiala motivering, men även se hur frågan lösts praktiskt på annat jämförbart kyrklig håll.

Inom den romersk-katolska kyrkan har man löst problematiken med s.k. hjälp- eller vigbiskopar på så sätt, att de av Heliga Stolen utnämns till titulärbiskopar *in partibus (infidelium)*. Som sådana bär de inget stiftsvapen, utan förser den egna skölden med gängse timbrering, idag vanligtvis korsstav och pontifikalhatt. Även inom den anglikanska kyrkogemenskapen förekommer hjälpbiskopar, ibland kallade regional- eller suffraganbiskopar. Dessa brukar en med mitra timbrerad sköld, men inte kombinerad med stiftsvapnet på samma sätt som de residerande biskoparna brukar göra. Ändå förekommer det på såväl katolskt som anglikanskt område att den lokala anknytningen beaktas vid valet av sköldmärken.

I den förklarande skrivelse, som ärkebiskopen utfärdade angående stiftsledningen i Uppsala stift från den 1 okt. 1990 med anledning av inrättandet av tjänsten som biträdande biskop framhålls inledningsvis »grundprincipen att biskopsämbetet i Uppsala stift är ett enda. Detta ämbete utövas dock av två personer, varav en är överordnad. Arbetsfördelningen sker genom delegering från ärkebiskopen till den biträdande biskopen». Heraldiskt omsatt innebär detta att ämbetsenheten och stiftsförankringen uttrycks genom upptagande av stiftsvapnet som en integrerande del av skölden, i detta fall genom utnyttjande såsom *sköldhuvud*.

Vid biskopsvigningen, som skedde efter gängse biskopsväl och regeringens utnämning, överlämnades kråkla och mitra, varför dessa även kan brukas som heraldisk timbrering. Däremot förbe-

hålles ärkebiskopen rätten att såsom *primus inter pares* föra korsstaven.

Biskoparnas vapenbilder

Vid en genomgång av de här presenterade vapnen kan vi för det första konstatera att samtliga är självantagna, även om de flesta i princip kan föras vidare av de anhöriga såsom *släktvapen*; naturligtvis då blott efter utelämnande av stiftsvapen och kyrkliga ämbetsstecken (hjälmprydnad brukar anges för släkten vid registrering i Skandinavisk Vapenrulla).

Vid tillkomsten av ett biskopligt ämbetsvapen kan vi vidare notera att *valspråket* blivit en mycket väsentlig del av kompositionen, kanske den avgörande. Av de föreliggande tretton mottoerna är nio direkta bibelspråk och fyra friare formuleringar av bibliska ord eller motiv. Sju är här återgivna på svenska och sex på latin. Beroende på sammanhanget används en av deviserna på endera språket; biskop Lönnebo utnyttjar på ett elegant sätt dubbeltydigheten i sitt paulinska valspråk i latinsk eller svensk översättning.

Oftast utgör vapenbilderna en visualisering av valspråket. Ärkebiskopens fisk och nät motsvarar Herrens ord till de första lärjungarna: »*Jag skall göra er till människofiskare*«. Biträdande biskopens gyllene kors med brospannet därunder återger devisen »*under korset ljus*«. Strängnäs biskopens bröd och kalk visar på Livets bröd »*för att världen skall leva*«. Så kunde vi gå igenom praktiskt taget samtliga vapenbilder.

Bland de motivkretsar, som kan anföras, märks *talande vapen* för biskoparna Werkström och Ytterberg. På *dopnamnen* anspelar Martin Lönnebo (S:t Martins kluvna mantel), Per-Olov Ahrén (Petri nyckel och S:t Olavs yxa) och Lars-Göran Lönnermark (S:t Georgs röda kors). Till domkyrkans *skyddshelgon* an knyter

Lönnebo (Pauli svärd som komplement till stiftsvapnets Petri nycklar) och Lindegård (Unamans, Sunamans och Vinamans martyrium). *Tidigare tjänster* antyds av Wadensjö (Ersta diakonisällskap), Tyrberg (S:t Andreas kyrka i Malmö) och Furberg (Svenska Kyrkans Mission). På sådant sätt kunde samtliga biskopsvapen tolkas.

Men låt nu det redan sagda vara nog. Vapnen får tala för sig själva.

Ärkebiskop Bertil Werkström,
UPPSALA

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i rött fält en lax över en medelst vågskuror bildad sänkt bjälke, båda av silver; 2. och 3. i fält av silver ett genomgående, rött fisknät.

Ärkebiskop Werkström kombinerar sitt släktvapen med Uppsala ärkestifts kors-sköld antingen genom att utnyttja två mot varandra vända sköldar eller genom följande kvadrerade ämbetsvapen:

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i rött fält ett kors av guld (Uppsala ärkestift); 2. i fält av silver en lax över en medelst vågskuror bildad sänkt bjälke, båda röda; 3. i fält av silver ett genomgående, rött fisknät (Werkström).

Timbrering: mitra, korsstav och kräkla av guld.

Motto: FACIAM VOS HOMINUM PISCATORES (Matt. 4:19).

(Heraldisk Tidsskrift 51, 1985, s. 43f; Ärkestiftet 1987/88, s. 25ff.)

Biträdande biskop
Tord Harlin, UPPSALA

Sköld: i av rött och blått delat fält en bro av silver, överlagd ett genomgående latinskt kors av guld (varvid sköldhuvudet bildar Uppsala stifts vapen).

Timbrering: mitra och kräkla av guld.

Motto: SUB CRUCE LUMEN.

(Svenska Kyrkans Tidning 43, 1990; Vapenbilderna 30, 1991, s. 386.)

Biskop Martin Lönnebo,
LINKÖPING

Sköld: kliven av rött, vari två korslagda nycklar av silver, överlagda en stolpvis ställd kräkla av guld (Linköpings stift), och av genom inböjt mantelsnitt av rött och silver delat fält med ett stolpvis ställt rött svärd i silverfältet (Lönnebo).

Timbrering: mitra och kräkla av guld.

Motto: O ALTITUDO/O VILKET DJUP (Rom. 11:33).

(Linköpings stiftsbok 1980, s. 18ff.)

Biskop
Lars-Göran Lönnermark,
SKARA

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i blått fält en sexuddig stjärna omgiven av en krans av tolv likaledes sexuddiga, mindre stjärnor, allt av silver (Skara stift); 2. och 3. i fält av silver ett rött kors, överlagt en kräkla och en palmkvist i kors, båda blå (Lönnermark).

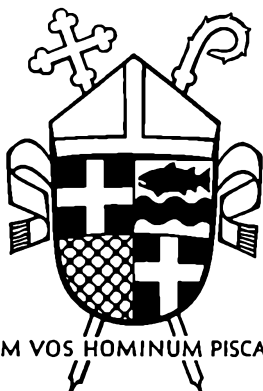
Timbrering: mitra och kräkla (samt palmkvist) av guld.

Motto: HERREN ÄR HERDEN.

(Skara Stiftsbok 1989/90, s. 53; Vapenbilderna 27, 1989, s. 336f.)

Biskop Jonas Jonson,
STRÄNGNÄS

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i fält av guld en nyckel och ett svärd i kors, båda blå (Strängnäs stift); 2. och 3. i blått fält en kalk av

FACIAM VOS HOMINUM PISCATORES

Ärkebiskop Bertil Werkström, Uppsala.

guld ovan åtföljd av ett nattvardsbröd av silver (Jonson).

Timbrering: mitra och kräkla av guld.
Motto: PRO MUNDI VITA (Joh. 6:51).

(Skandinavisk Vapenrulla 394/89; Vapenbilden 27, 1989, s. 336f.)

Biskop

Claes-Bertil Ytterberg,
VÄSTERÅS

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i blått fält ett tillbakaseende gudslamm av silver med röd beväring och med korsgloria av guld, med rött kors, överlagt och med höger framben stödjande en stolpvis ställd korsstav av guld med röd kyrkfana, försedd med tvärstång och fransar av guld (Västerås stift); 2. och 3. i rött fält ett från ett uppskjutande treberg av silver uppväxande olivträd av silver med blå frukter (Ytterberg).

Timbrering: mitra och kräkla av guld.
Motto: BEATI PACIFICI (Matt. 5:9).
(Västerås stiftsbok 1988–89, s. 166ff.; Skandinavisk Vapenrulla 397/89; Vapenbilden 26, s. 322f.)

Biträdande biskop Tord Harlin, Uppsala.

Biskop Sven Lindegård,
VÄXJÖ

Sköld: kliven av rött, vari tre avhuggna, tonsurerade manshuvuden av silver, ordnade två och ett (Växjö stift), och av guld, vari tre svarta stickkors, ordnade två och ett (Lindegård).

Timbrering: mitra och kräkla av guld.
(Växjö stifts hembygdskalender 1964, s. 73ff.)

Biskop Per-Olov Ahrén,
LUND

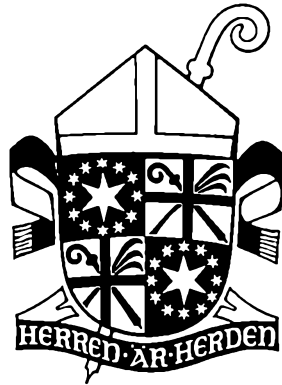
Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i fält av guld ett balkvis ställt svart halster med ringskaft uppåt (Lunds stift); 2. och 3. i rött fält en dubbelnyckel och en yxa stolpvis ställda över en av en vågskura bildad stam, allt av guld (Ahrén).

Timbrering: mitra, korsstav och kräkla av guld.

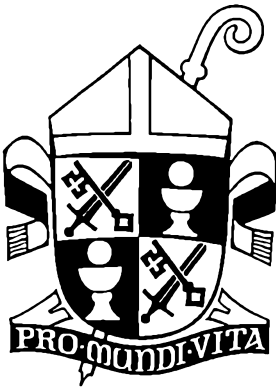
Motto: VARANDRA TILL TJÄNST.
(Skandinavisk Vapenrulla 372/88.)

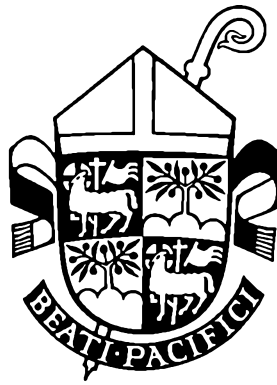
Biskop Martin Lönnebo, Linköping.

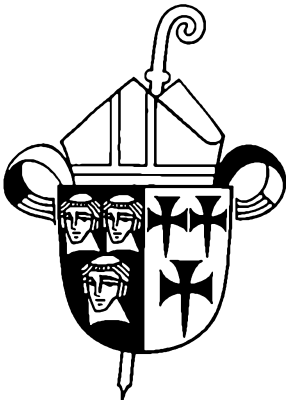
Biskop Lars-Göran Lönnermark, Skara.

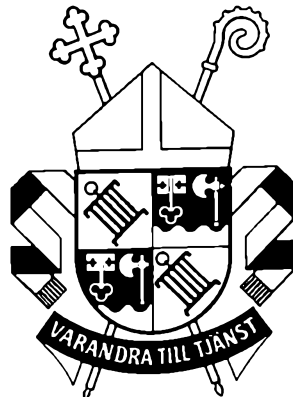
Biskop Jonas Jonson, Strängnäs.

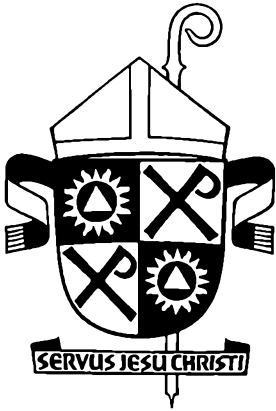
Biskop Claes-Bertil Ytterberg, Västerås.

Biskop Sven Lindegård, Växjö.

Biskop Per-Olov Åhrén, Lund.

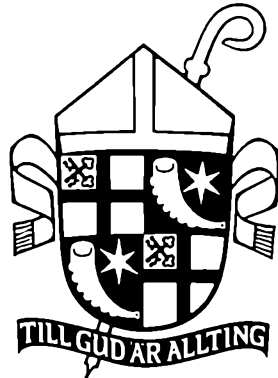
Biskop Bertil Gärtner, Göteborg.

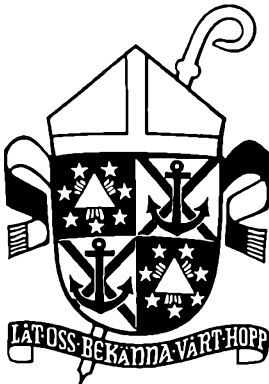
Biskop Bengt Wadensjö, Karlstad.

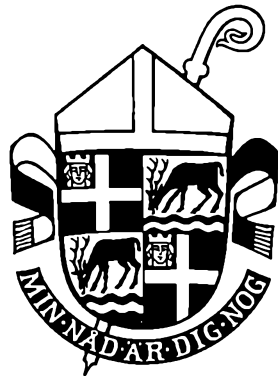
Biskop Tore Furberg, Visby.

Biskop Gunnar Weman, Luleå.

Biskop Karl-Johan Tyrberg, Härnösand.

Biskop Henrik Svenungsson, Stockholm.

Biskop Bertil Gärtner,
GÖTEBORG

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i blått fält strålkranen av en sol, i vilken ett liksidigt triangulärt fält inskrivits, båda av guld (Göteborgs stift); 2. och 3. i fält av guld ett i form av ett andreas-kors ställt rött kristusmonogram (Gärtner).

Timbrering: mitra och kräkla av guld.
Motto: SERVUS JESU CHRISTI
(Rom. 1:1).
(Heraldisk Tidsskrift 35, 1977, s. 234).

Biskop Bengt Wadensjö,
KARLSTAD

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i blått fält en tvåtungad kyrkfana av silver, belagd med ett svävande rött grekiskt kors med utböjda ändar och hängande från en tvärstång av guld (Karlstads stift); 2. och 3. i rött fält ett kors av guld överlagt med en ginbalksvis nedåttflygande duva av silver hållande en olivkvist av guld i näbbet (Wadensjö).

Timbrering: mitra och kräkla av guld.
Motto: MED BUD OM LIV.
(Vapenbild 23, 1987, s. 270; Skandinavisk Vapenrulla 373/88.)

Biskop Tore Furberg, **VISBY**

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i rött fält ett gudslamm av silver med blå beväring, bärande på en korsstav av guld en blå fana med bård och flikar av guld (Visby stift); 2. och 3. i fält av silver ett rött stickkors (Furberg).

Timbrering: mitra och kräkla av guld.
Motto: PRO CHRISTO LEGATIONE (2. Kor. 5:20).
(Gotlands Allchanda 20/3 1981.)

Biskop Gunnar Weman, **LULEÅ**

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i fält av silver ett blått kors, i första vinkeln åtföljt av två korslagda blå nycklar, den vänstra störtad (Luleå stift); 2. och 3. i blått fält ett balkvis ställt väderhorn av guld, ovan åtföljt av en sexuddig stjärna av silver (Weman).

Timbrering: mitra och kräkla av guld.
Motto: TILL GUD ÄR ALLTING
(Rom. 11:36).
(Vapenbild 23, 1988, s. 270f.)

Biskop Karl-Johan Tyrberg,
HÄRNÖSAND

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i blått fält ett liksidigt triangulärt fält, från vars sidor strålknippen utgår, allt av guld och omgivet av en kran av sju femuddiga stjärnor av silver (Härnösands stift); 2. och 3. i fält av silver ett blått ankare överlagt ett rött andreas-kors (Tyrberg).

Timbrering: mitra och kräkla av guld.
Motto: LÅT OSS BEKÄNNA VÅRT HOPP (Hebr. 10:23).
(Svenska Kyrkans Tidning 16, 1991).

Biskop Henrik Svenungsson,
STOCKHOLM

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i blått fält ett kors, i första vinkeln åtföljt av ett krönt manshuvud, allt av guld (Stockholms stift); 2. och 3. i fält av silver en röd hjort med beväring av guld drickande ur en av en vågskura bildad stam, två gånger medelst vågskuror delad av rött och silver (Svenungsson).

Timbrering: mitra och kräkla av guld.
Motto: MIN NÅD ÄR DIG NOG (2 Kor. 12:9).
(Skandinavisk Vapenrulla 396/89; Vapenbild 26, s. 322f.)

Linbråka – nosklämma – gäddkäft

Av Jan Raneke

Medeltida bruksföremål är i mångt och mycket okända för vår tids människor. Redskap, som i gångna tider var allmänt kända, och som tedde sig naturliga och som ingick i vardagens arbete, har på grund av utveckling mot nya arbetsmetoder kommit ur bruk eller ersatts av andra föremålsformer. Verktyg tillverkade av förgängligt material som trä har helt enkelt försvunnit och inte lämnat några spår efter sig. Deras användning och funktion har fallit i glömska. En del redskapstyper i det medeltida samhället har man kunskap om tack vare detaljanalys av exempelvis kalkmålningar eller andra avbildningar där arbetsmoment ingår. En hitintills ganska oanvänd källa utgöres av bevarat sigillmaterial i våra arkiv. Här finns en hel del heraldiska bilder, som kan ge oss ytterligare upplysning om diverse bruksföremål. Vapenhandskrifter kan också vara källor till sådan kunskap.

Mitt arbete med kartläggningen av de svenska medeltidsvapnen har ibland ställt mig inför frågetecken, när vapenfigurer återger helt okända föremål. I Svenska Medeltidsvapen II sid. 197r har jag i korthet redogjort för några av dessa figurer. Ett av föremålen är ett slags saxliknande bild med inåtriktade taggar eller tänder. Detta föremål varierar något i sin form men har alltid två likartade motvända skänklar förenade eller lösa. Efter jämförande studier av utländskt källmaterial har jag kommit till uppfattningen, att det kan röra sig om en nosklämma. För att få bekräftelse härpå tog jag kontakt med några medel-

tidsarkeologer och etnografer, men ingen av dessa hade hört talas om eller sett något sådant redskap. Frågan gick vidare till Etnografiska institutionens bildarkiv vid Uppsala universitet och till Medeltidsnomenklaturgruppen vid Statens historiska museum i Stockholm. Från dessa båda instanser blev svaret det samma, man kände ej till nosklämman som bruksföremål och något sådant redskap ingick ej vare sig i deras bildmaterial eller föremålsbestånd.

Barnacle(s) eller *breys* i medeltidsengelskan, vanligen i pluralis, beskrives som en kniptång och var ett tvångsredskap, som man använde för att tämja och tygla vilda hästar. Man klämde på hästens mule och vred om för att göra den spak. Redskapet blev så småningom förbjudet i lag, då det närmast ansågs vara en form av tortyr. Ordet *barnacle* eller *horse-barnacle* har sedan levat kvar i engelskan som beteckning för ett hovslagarverktyg. Det kan närmast beskrivas som ett U-format föremål av järn eller trä genom gångjärn ledbart på mitten. Gångjärnet kunde även ersättas av remmar och var på insidan försett med piggar eller tänder (fig. 1). Ordet kan härledas

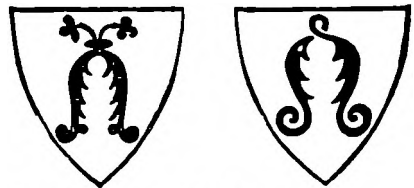

Fig. 1: Exempel på barnacles.

Fig. 2: Morailles i fransk 1800-talsstilisering.

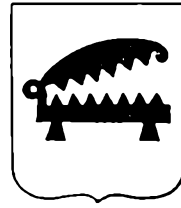

Fig. 3: En linbråka på franska broyes.

från medeltidens engelska *bernak*, som i sin tur kommer från franskans *bernac*, som betyder käft eller nos med diminutiv ändelse. *Bernacles* avbildas och blasoneras vanligen i par som öppna eller utbredda. Nosklämman förekommer i några tidiga engelska vapen som Wyatt »gules, a barnacle argent«, medan en annan familj med samma namn eller Wyot förde »per fess gules and azure one or tree barnacles argent«. I ett heraldiskt manuskript från Henrik III:s tid (1216–72) användes termen *breys*. Jämför här likheten med den franska varianten nedan.

I fransk heraldisk litteratur heter nosklämma *morailles* (fig. 2), medan termen *broyes* betecknar linbråka (fig. 3), ett verktyg snarlikt nosklämman. Under

fransk medeltid tycks dessa båda begrepp ha använts på ungefär samma sätt utan att därför vara synonyma. När därför de moderna uttolkarna av Wijnberghen-, Bellenville- och Gelre-armorialerna (fig. 4–6) använder sig av uttrycket *broyes* i exempelvis blasoneringen av Joinville-vapnet, verkar detta lätt förvillande, då man i nutida terminologi gjort en klar distinktion mellan *broyes* och *morailles*. Från torneringen år 1278 vid Compiègne nära Paris har bevarats ett målat och blasonerat vapenmanuskript. I detta blasonerar härolden vapen Joinville sålunda: »d'azur à 3 broches d'or liées d'argent...« (fig. 7). Lägg märke till tre saker: 1. Han använder ordet *broches*, som ej har samma betydelse som *broyes*, 2. *Broche* betyder spetsigt föremål,

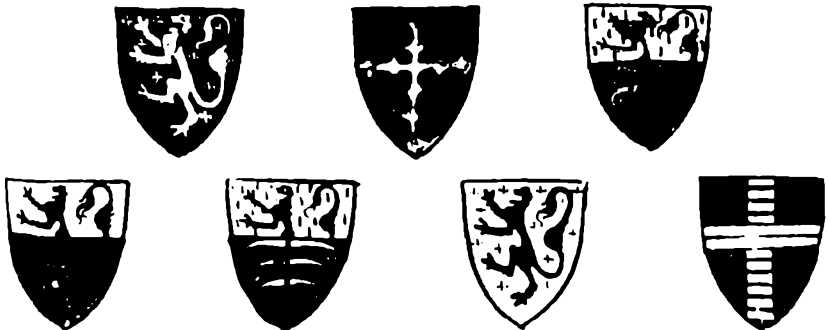

Fig. 4: L'Armorial Wijnberghen Fo 24' (detalj). Rad 1 vapen 3, rad 2 vapen 1,2: varianter inom Joinville (Champagne).

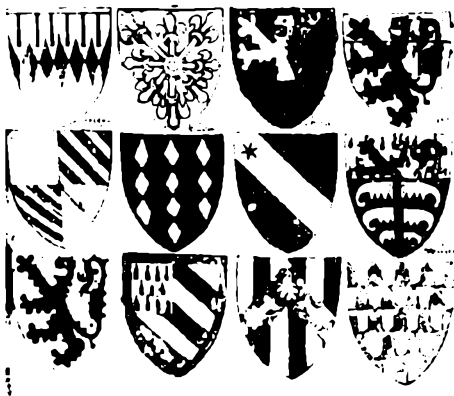

Fig. 5: L'Armorial Bellenville Fo 2' (detalj). Rad 2 vapen 4: Joinville.

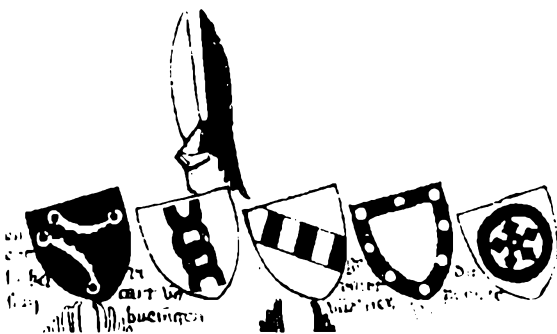

Fig. 6: L'Armorial Gelre Fo 109' (detalj). Vapen 1: Kückelheim (Westfalen).

något som jag vill återkomma till, 3. Här förekommer även ordet *liées*, vilket innebär att figurerna var sammanbundna, något som ej förekommer på en linbräcka. Alltså kan konstateras att Joinville-skölden ej innehåller linbråkor *broyes* utan *morailles* enligt nutida fransk blason. En linbräcka har dessutom en rak anläggningssyta.

Broche var tydligen ett ursprungligt franskt ord för nosklämman, men det betecknar även olika slag av spetsiga föremål. Ordet är femininum, som framgår av participet *liées*, men det kan lätt associeras till *brochet* ordet för gädda, som dock är maskulinum. Det ligger då nära

till hands att i dagligt tal kalla detta lilla redskap för *gäddkäft(ar)* av vapenägare och härolder i samband med denna vapenbilds vandring österut.

På tyskt område har nosklämman många namn: *Pferdebremse*, *Pferdepramme*, *Rossbremse* eller *Nasenklammer* (fig. 8). Enligt tyska heraldiker skulle denna vapenbild hänsyfta på den ursprunglige vapenbärandens befattning som stuteriföreståndare hos någon furste eller dynast. I Westfalen och Geldern finns ett flertal vapengrupper, vilka för nosklämman i skölden (fig. 9–10). Att den i norra och östra Tyskland kom att benämnas *Hechtzähne* var kanske ej så underligt. Vi har

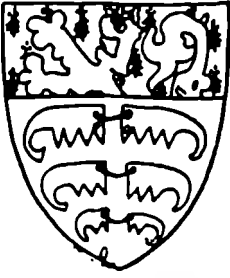

Fig. 7: Joinville-vapnet ur Bellenvillearmorialen med sammanbindningen förtydligad.

nutida paralleller till sådana smeknamn på verktyg hos yrkesmän. En *björn* är yrkesnamnet för en stubbrytare för att nämna ett exempel. Från Westfalen överfördes den bevingade nosklämman direkt till Mecklenburg tydligen av medlemmar ur släktgruppen Kobrinc i samband med den tyska kolonisationsvågen österut.

Redan vid 1200-talets början har vi i Mecklenburg de tidigaste beläggen på vingade nosklämmor, som fördes av släkterna Brüsewitz (1218), Brüsehaver (1246), Weltzien (1270) och Scharff, Wolkow (1360) (fig. 11).

I Thüringen uppträder en annan nosklämmegrupp utan vingar, som även den drog mot öster till Preussen och Polen. Släkten Markelingerode har namn efter sitt stamgods i Wernigerodeområdet och är påvisbar här sedan slutet av

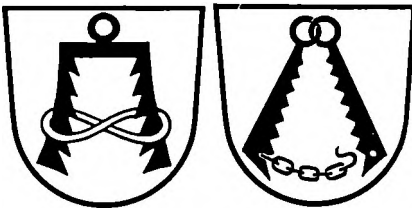

Fig. 8: Pferdebremsen i tysk stilisering.

Fig. 9: L'Armorial Bergshammars Fo 51' (detalj). Vapen 1: Ashebruck (Westfalen).

1300-talet (Siebmacher, *Ausgest. Preussischer Adel*, Nürnberg 1874). Släkten har sannolikt och i likhet med gruppen i Mecklenburg kommit från Westfalen under annat namn. En släktgren följde Tyska Orden och bosatte sig i Preussen. Deras vapenbild beskrivs av tidigare tyska genealoger som »Hechtzähne« (fig. 12). En annan gren drog ytterligare österut och bosatte sig på polskt område, där den tog namn efter sitt gods Loseinen, varvid namnet förpolskades. Von Loseinen blev Lusian och Luzyński, och vapnet beskrivs även av polska heraldiker som gäddkäftar (Herbarz Polski, Tom VI 1841) (fig. 13–14).

Från länderna vid södra Östersjön var steget ej långt till Sverige, även om den västgötska nosklämmegruppen troligen ursprungligen ej har något samband härifrån. Jag har i mitt arbete Svenska Medeltidsvapen sökt påvisa nosklämmevapen inom vapengruppen Krumme, något som dock möts med skepsis av medeltidsgenealoger, som beskriver dessa vapen uteslutande som gäddkäftar, drakkäftar eller helt enkelt som tandade käkar.

Det är som sagt framför allt inom ätten Krumme, där jag undersökt och ritat av dessa olika vapenvarianter enligt fig. 15. Tidigaste belägget på denna va-

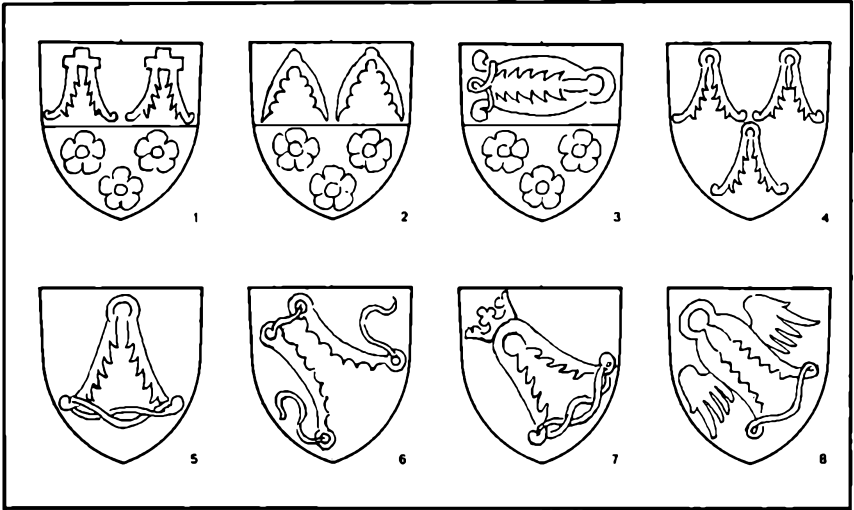

Fig. 10: Några nosklämmevapen från Westfalen. 1 och 2: Leidt och Leite k. 1243 från Veste Recklinghausen. 3: Lage och Aschebruck k. 1299 från grevskapet Mark. 4: Schedelich även besutten i Geldern. 5: Ense från Varnhagen vid Werl. 6: Kückelsheim. 7: Op dem Berge. 8: Kobrinck till Daren i grevskapet Heldene.

Fig. 11: Weltzien.

Fig. 12: Markclingerode.

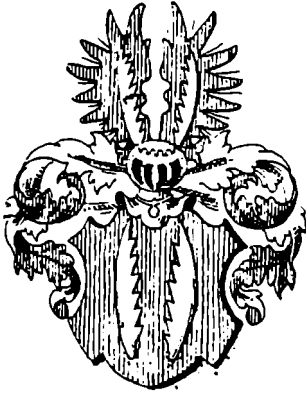

Fig. 13: Lusian.

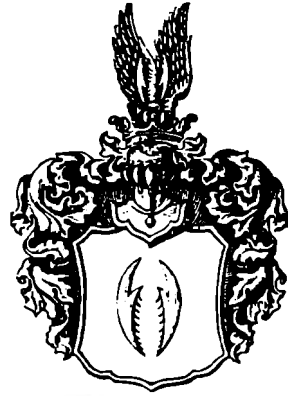

Fig. 14: Luzyański.

penbild utgöres av nr. 1, som vi finner på Gustav Svensson Klints gravsten i Varnhems klosterkyrka i Västergötland. Det är också i detta landskap vi har de tidigaste och flesta beläggen på denna vapenbild, men några är även kända från Småland samt i städerna Söderköping och Nyköping.

Gustav Svensson framträder i urkundsmaterialet åren 1320–48 som jordägare i Västerplana socken av Kinne härad. Hans gravstensvapen kan tidsbestämmas till ca 1350. Ser vi på denna vapenbild och de övriga i fig. 15 övre raden får man knappast intryck av gäddkäftar. De utgöres av tillverkade föremål, och vi kan konstatera påtagliga likheter med de westfaliska nosklämma-varianterna som t.ex. nr. 8, som starkt påminner om den svenska gruppens nr. 2–3. Det skall dock påpekas, att de här avbildade exemplen från Westfalen och annorstädes är bara några av de varianter som förekommer. Vapnen har dessutom under inflytande av tid och rum undergått förändringar och fjärmats från sin ursprungliga funktionella form och inte minst undergått heraldisk stilisering. Övre radens Krummevarianter

hänför sig till 1300-talsvapen, medan andra och tredje raderna är från 1400-talet och senare. Starkt avvikande från serien ter sig 7a, som har tandningen utvändigt, men tar man tag i de inre handtagen och vänder figuren ut och in, får man en figur, som liknar den rekonstruerade nr. 7b och kan därmed inpassas i den typologiska serien. Varianterna nr. 12 och nr. 13 är inte direkt knutna till Krumme-gruppen och deras betydelseinnehåll är oklart. Nr. 11 och 14 skapar lätt en association till gäddkäftar och sigill-gravörerna försökte kanske också efterlikna sådana. Att det finns vissa likheter framgår av fig. 16, som visar ett par avsågade gäddkåkar funna vid de arkeologiska utgrävningarna på Helgeandsholmen i Stockholm. Gäddan var för dåtidens människor en viktig ingrediens i kosthålllet. Den torkades upplåkt i två delar sedan de sammanhållande kåkarna tagits bort. Sådana kåkar var säkerligen en vanlig syn i medeltida fiskhantering. Gäddan var känd för sin vildsinthet, och därför kunde de avhuggna kåkarna säkerligen inspirera till en vapenbild.

Hösten 1980 gjordes i Lund ett fynd

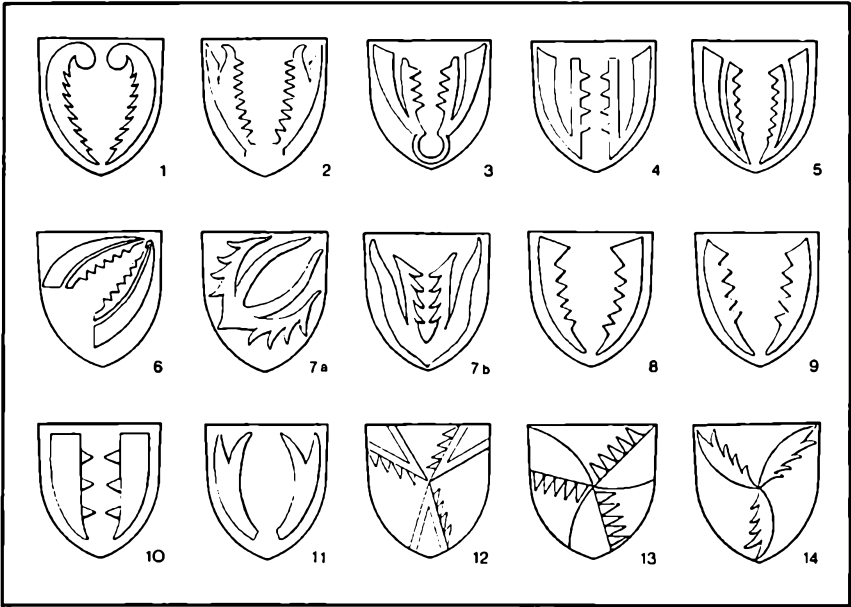

Fig. 15: Krummevapengruppen.

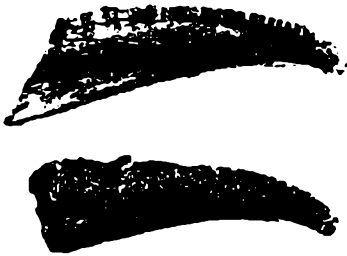

Fig. 16: Avsågade gäddkäkar. Fynd från utgrävningen av Helgeandsholmen.

av en silversked i samband med arkeologiska utgrävningar i stadens centrala del. På skeden har ingraverats två vapensköldar under initialbokstäverna B. B (fig. 17). Spekulationer i lokalpressen kom igång, om vem som en gång ägt skeden. Att det ena vapnet var en båt hade de flesta klart för sig, men den andra vapnbilden föranledde de mest fantasifulle tolkningar. Författaren fick tillfälle att

göra en analys och kom fram till att skeden sannolikt varit en s.k. dopsked eller möjligen en minnessked. Sköldformen pekar mot 1570-talet (Jf. Svenska Medeltidsvapen sid. 101r). Riddaren Björn Pedersson (Bååt) gifte sig 2:dra gången omkring år 1550 med Christina Krumme. I dette äktenskap föddes sonen Bo Björnsson, som enligt uppgift dog vid unga år. Då modern avled 1562 måste sonen vara född senast detta år. Bokstäverna B.B kan bara tolkas som *Bo Björnsson* och vapnen är hans föräldrars. Jämför nu Christina Krummes vapenbild med vapen Luzyánski. Christina var dotter till Nils Krumme, som även förde Krummevarianten fig. 14. Inom Krummeätten finns ett klart genealogiskt samband med senare »gäddkäftvapen« och tidigare nosklämmevapen. Inom en tidrymd på några hundra år kan formvarianter lätt leda till betydelseförskjutningar och ättemedlem-

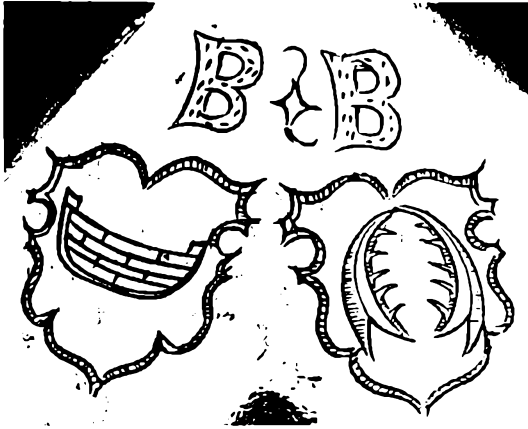

Fig. 17: Silversked (detalj) med vapendekor. Fynd från utgrävning i Lund.

marna kan tappa kunskapen om sin vapenbils ursprungliga betydelse. Det finns flera sådana exempel inom medeltidsheraldiken.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns ett samband mellan väst-europeiska *broches* och *Pferdebrensen*, svenska *nosklämmor* och *gäddkäftar*.

Noter

För synpunkter på den franska etymologin tackar jag Sven Sandqvist, Inst. för romanska språk Lunds universitet.

Ett tack även till Adam Heymowski, som visat på förekomsten av polska »gäddkäftar«.

Källor och litteratur

P. Adam-Even/L. Jéquier: Un armorial français du XIII siècle, L'armorial Wijnberghen. (Archives héraldiques suisses 1951).

L'armorial Bellenville: Paris Bibl. Nat. Ms. fr. 5230. Publicerad av L. Jéquier i Cahiers d'Héraldique V (Le Léopard d'or, Paris 1983).

A. de Behault: La noblesse hennuyère au tournoi de Compiègne. (1278) (Ann. Cerclé Arch. Le Mons T. XXII 1886).

L'armorial Gelre: Bruxelles, Bibl. Royale Ms 15652-56. P. Adam-Even: L'armorial universel du héraut Gelre (Arch. hér. suisses 1971).

L'armorial Bergshammar, Sthlm RA. J. Raneke: Bergshammarvapenboken – en medeltidsheraldisk studie, Lund 1975.

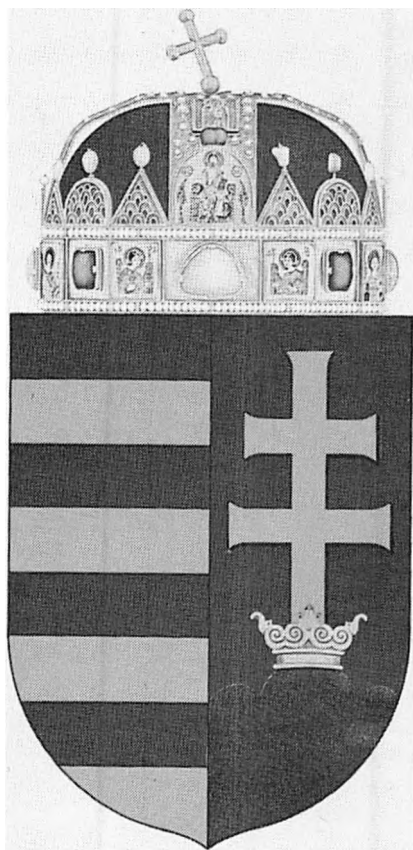
Siebmacher, Ausgestorbener Preussischer Adel, Nürnberg 1874.

Herbarz Polski Tom VI, 1841.

G. Dahlbäck: Helgeandsholmen – 1000 år i Stockholms ström, Borås 1983.

J. Raneke: Svenska Medeltidsvapen I-III, Lund 1982-85.

Heraldica varia

Ungarns nye, gamle våben

Ungarn har genindført sit historiske våben ved en forfatningsændring den 3. juli 1990. I stedet for statseblemet med en femtakket stjerne over et skjold med flagfarverne, som Kádár-regimet indførte 1957, fører Ungarn nu atter det såkaldte lille våben, der var i brug indtil slutningen af 2. verdenskrig. Våbenskjoldet er delt. 1. felt er syv gange tværdelt af rødt og sølv, 2. felt rødt med et sølv dobbeltkors, der står på et grønt trebjerg

med en guld krone. På skjoldet hviler den ungarske kongekrone, »Ungarns Hellige Krone«.

Våbenet repræsenterer en 750-årig heraldisk tradition. Dobbeltkorset forekommer første gang på kong Béla IIIs (1172–96) mønter. I overensstemmelse med den ungarske heraldiks naturalistiske tendens stod korset allerede i 1200-tallet på en gotisk kløverbladsformet bué, der senere gengives som et trebjerg. Den åbne krone ved korsets fod dukkede ligeledes op i 1200-tallet.

Det flere gange tværdelte felt – først i 1800-tallet fikseredes antallet til syv – ses første gang på kong Imres (1196–1204) guldbulle. De to felter førtes længe hvert for sig, men i 1400-tallet blev de forenet i ét skjold. Efter 1526, da habsburgernes dominans begynder, bredte den opfattelse sig, at det flere gange tværdelte felt og det på det kronede trebjerg stående dobbeltkors måtte betragtes som Ungarns »lille våben«.

Våbenets enkelte figurer har været tolket forskelligt i tidens løb. Efter heraldikernes mening er det flere gange tværdelte våben en efterligning af pælene i de skjolde, som de aragonesiske riddere bar, da de kom til kong Imres hof med hans gemalinde Konstantine. Senere symboliserede våbenet huset Árpád. Fra begyndelsen af 1500-tallet blev de fire bjælker eller striber af sølv sat i forbindelse med landets fire vigtigste floder.

Med dobbeltkorset ville Béla III formodentlig vise, at han havde de samme rettigheder som andre herskere, der brugte lignende insignier. I 1200-tallet trådte dobbeltkorsets religiøse betydning i forgrunden. Senere symboliserede korset det kristne ungarske kongedømme. Også den åbne krone ved dobbeltkorsets fod pegede i den retning.

Siden 1600-tallet, måske i analogi med udlægningen af striberne som udtryk for de fire floder, jævnførte man trebjerget med Ungarns tre største bjerge. Men også andre fortolkninger forekom.

Nogle af Ungarns herskere kombinerede

våbenet med deres egen slægtsheraldik og også med våbenmærker for deres andre besiddelser. Der var dog kun tale om midlertidige fænomener, der forsvandt, når de politiske forhold ændredes.

Under habsburgerne blev det almindeligt at supplere Ungarns våben med våbener for de provinser, der beherskedes af de ungarske konger, eller som de gjorde krav på. Våbenerne for disse områder sås mest på de små skjolde, der omgav Ungarns våbenskjold i de kongelige segl. Foruden dette såkaldte store våben dannedes også et mindre, hvor der ved siden af Ungarns egentlige våben med to felter, det »lille våben«, kun forekom våbenmærker for de ungarske kronlande og dertil hørende provinser. Ved reguleringen i 1915 af det mindre våben kom våbenmærkerne for Dalmatien, Kroatien, Slavonien, Siebenbürgen, Bosnien og Hercegovina og byen Fiume til at udgøre hovedskjoldet med det ungarske »lille våben« som hjerteskjold.

Ved den dikterede fred i 1920 blev ikke alene kronlandene med provinser, men også dele af moderlandet afstået til nabostaterne. Derfor ville en tilbagevendende til det mindre våben have været en anakronisme.

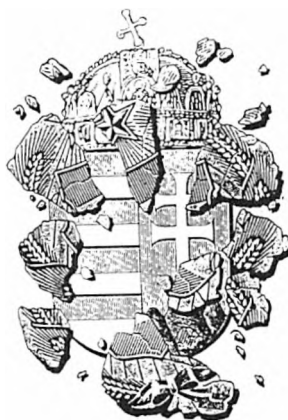
Under de politiske og faglige drøftelser om genindførelse af det gamle våben diskuteredes det, om det skulle føres med eller uden Den hellige Krone. Tilhængerne af det lille våben uden krone henholdt sig til, at efter at have afsat huset Habsburg i 1849 brugte den ungarske revolutionære regering ikke længere krone på statsvåbenet. Ligeledes blev det lille våben uden krone brugt af Den ungarske Folkerepublik 1918–19 og af Den ungarske Republik 1946–49. Efter deres mening er kronen et symbol på kongedømme og skulle som sådan ikke kunne forekomme på våbenet for en republik. Desuden talte den nærmest foregående tids politiske og heraldiske historie for at anvende våbenet uden krone, også kaldet Kossuth-våbenet efter lederen af frihedskampen 1848–49. Oprørerne under den antikommunistiske revolution i 1956 vendte nemlig tilbage til dette våben efter at have revet det hæslige statsblem fra tiden 1949–56 ud af flagets midterfelt.

Man må imidlertid være klar over, at Ungarns Hellige Krone over statsvåbenet ikke blot er en heraldisk rangkrone, men også et

symbol på den ungarske stat. Allerede i 1300-tallet herskede den statsopfattelse, at landet ikke var kongens besiddelse, men den ungarske krones. Denne opfattelse var konkret knyttet til Den hellige Krone, altså til den symbolske genstand.

Kun kongen kunne bære kronen. Men desuden ansås aristokraterne, gejstligheden og de adelige og senere også borgerne i de kongelige byer, som var delagtiggjort i den politiske magt, for at have lod og del i Den hellige Krone. Ved ophævelsen af livegenskabet i 1848 demokratiseredes kronens idé, for nu blev også de tidligere livegne Den hellige Krones repræsentanter. Derfor kan vi i dag fastslå, at tilstedeværelsen af Den hellige Krone på statsvåbenet harmonerer helt med demokratiet.

Den hellige Krone kunne udmærket hvile på det ungarske statsvåbens skjold, selv om andre republikker ikke fører krone. Men det forekommer! Det er ganske vist rigtigt, at kroner først og fremmest bruges af de europæiske kongeriger, men ikke udelukkende. San Marino, vort kontinents ældste republik, har en krone på sit våbenskjold, og det samme er tilfældet med Andorra.

På den ungarske valgplakat fra foråret 1990 sprænger de middelalderlige våbenmærker med den 1000-årige St. Stefanskone på skjoldet det kommunistiske statsblem bort. Bedre end ord udtrykker billedet modsætningen mellem kasseret ideologi og national identitet.

Under drøftelserne om Ungarns våben indtrådte en vending, da man blev klar over, at selv Lajos Kossuth som landflygtig efter revolutionsnederlaget havde anvendt våbenet med krone. Foruden disse argumenter, der effektivt førtes frem af heraldikerne i pressen, blev bevidstheden om, at brugen af det lille våben uden krone kun havde været et forbigående sænomen, afgørende. Der næst kunne det føles som en politisk belastning, at det ungarske folk altid har måttet udstå tunge lidelser efter de perioder, hvor det såkaldte Kossuth-våben (uden krone) havde været i brug. Efter revolutionen og frihedskampen i 1849 fulgte et nyt absolutistisk tyranni, i 1919 det kommunistiske partis herredømme under Béla Kun, i 1949 stalinisten Rákosis vilkårlige styre og efter nedkæmpelsen af folkcopstanden i 1956 Kádárregimets blodige gengældelse mod deltagerne i frihedskampen.

Alt dette bidrog til, at parlamentet fulgte heraldikernes forslag og vedtog, at det historiske kronede skjold skulle være Den ungarske Republiks våben.

(Oversat fra tysk af Nils G. Bartholdy)

Iván Bertényi

To setesveiners våpenføring

Det gammelnorske ordet setusveinn blir i allminnelighet brukt om en våpenfør mann som står i tjeneste hos en høvding og har fast opphold hos ham. Men særskilt blir ordet brukt i senmiddelalderen om den norske erkebiskopens og de norske biskopenes (håndgangne) menn som bodde omkring i distriktet og der hadde visse oppgaver av administrativ og økonomisk karakter. Norges siste erkebiskop Olav Engelbrektsen skal ha hatt 69 setesveiner. Mange av dem var bosatt i de store fiskeværrene, rimeligvis på grunn av erkestolens store interesser i fiske og fiskehandel.

De fleste av biskopenes setesveiner synes å ha tilhørt det øverste lag av bondesamfunnet, den såkalte knapeadelen. Det ser ut til at den norske kirke i årene før reformasjonen bevisst har søkt kontakt med disse kretsene. Derifra kom også de aller fleste av biskopenes

på den tiden, likedan domkapittelsmedlemmer. Siden kongen bodde utenlands var det ikke mulig å komme seg frem ved hjelp av hirdtjeneste slik som i høymiddelalderen. Men som setesveiner kunne de oppnå økonomiske standsprivilegier.

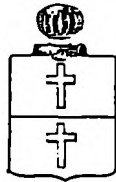
I følge Kulturhistorisk Leksikon bind 15 finnes også i Sverige setesvein (satusvena) som betegnelse på en stormanns mann som gjør krigstjeneste og derfor nyter skattefrihet (frälse).

Lektor Trygve Lysaker som bl.a. har utgitt verker om Domkirken i Trondheim og om Trondheims stift og Nidaros bispedømme, har gjort meg oppmerksom på et brev i Diplomatarium Norvegicum X, nr. 315, datert 3. mai 1517, der erkebiskop Erik Walkendorff meddeler Simon Svensson for troskap og villig tjeneste skjold og hjelm for seg og ekte barn til evig tid, samt forlener ham og hans hustru Mildrid for deres levetid med bispestolens frie setegård Vinje med Framgaard og Oppegaard samt Sundseter og Meltingen, alt i Mosviken (i Nord-Trøndelag), på en del nærmere angitte betingelser.

Det kan være fristende å gjengi ihvertfall blasoneringen i originaltekst. Det kan ellers ikke være så vanskelig å forstå for oss her i Norden.

»Wii Erich Walckendorff, med gudts nade erchebiscop y Throndem och passuellig sædes liigatt giøre viittherliigt alle atth vy nu aff sinderliig gunst och nade szaa och for throskapp och welliige thieniste som thenne breffluiszer ossz elskeliig Simon Suendszenn wor kiere forsfader, hues sziiell guud naade: och ossz hertiill troeligen giordt och beuist haffuer och ossz och wore efftherkommer erchibiscope i Trondeim (ell. -enn) her epther troeliigein beuisze maa och skall, haffue wdj the hellige tressoldughiiedtznassn metth wor elskeliige capitelz raadt och sametycke gifue hanum och hans egtthe barn tiill ewighe tiid: skiold (och) hielm: som er enn halffue hiirdt guell, wdi etth blaatt feld och tiill hielmtegn ii gulle hiaarte hornn effther som i thette wortth opne breff maalett stander, och haffue wii giirdt hanum tiill sanctj Oluffz then hellige kirckes och wor frii mandt her epther atthuare, ...«. Så kommer forleningen av godset.

Brevet i diplomatariet er en avskrift fra

Mogensen

Reins Klosters Jordbok fra ca. 1550 i Riksarkivet, Oslo.

Det originale brev findes derfor ikke. Ellers havde det vært morsomt å se våpenet med i blått den halve gull hjort og på hjelmen de to gull hjortehorn.

Av lignende innhold har antagelig et annet brev vært, som bare kjennes av befalingsmannen, den senere riksråd Christopher Huitfeldts ubetinget troverdige erklæring om å ha sett det. Brevet er gjengitt i *Diplomatarium Norvegicum X*, nr. 718, 20. juli 1543. Ved dette brevet har erkebiskop Erik Walkendorff forlenet en Oluf Mogensson (Oluff Mogennszenn) med 20 spanns gods i Trøndelag. Originalen var ødelagt av brann på erkebiskopens borg Steinviksholm i Trøndelag.

Noen opplysninger om våpen gir ikke Christopher Huitfeldt. Men i *Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmene*, 2. bind, København 1787, side 19, finner vi at »Oluff Mogensen af Waabenn levede 1533 i Tronhiems Stift og førte til Vaaben et tverdeelt Skiold med et svævende Kors i hvert Feldt.

Ludvig Daac skriver i sin artikkel *Den Thronhjemske Erkestols Sædesvende og Frimænd i Historisk Tidsskrift*, Kristiania 1890, s. 1–27, at begge disse personer overlevde reformasjonen, og begge vedble å besidde de dem tildelte forleninger, selv om de begge forlengst var gått over i nye stillinger. Simon forekommer allerede i 1532 og Oluf i 1533 som rådmenn i Trondheim. Den siste drev det siden til å bli lagmann (landsdommer) i Trondheim. Gunnar Nissen i sin bok *Frostating lagmannsembete og lagmenn inntil 1797*, Trondheim 1956, opplyser at Oluf Mogensson var lagmann i Frostating (Trondheim) fra 1538 til 1551, og i følge en

fortegnelse av ca. 1550 hadde han i forlening en rekke gårder på tilsammen 24 spann og 1 øre.

Harald Nissen

1140 våbenskjolde

På Statens Historiska Museum i Stockholm og på Riddersbergs Säteri ved Jönköping åpnes den 3. oktober og frem til 30. november i år en ganske interessant utstilling af 1140 våbenskjolde, der tidsmessigt hidrører fra anden halvdel af 1600-tallet og helt frem til 1938.

Skjoldene stammer fra slottet og ordenskirken i Sonnenburg, som fra 1426 til 1945 (med en kort afbrydelse 1810–1855) var hovedsædet for Johannitterordenen i balliet Brandenburg. På Sonnenburg hang disse våbenskjolde for udnævnte kommandatorer og retsriddere indenfor denne orden til februar 1945, hvor russerne rykkede ind i området. Herefter var skjoldenes skæbne ukendt indtil de dukkede frem af en kælder i Warszawa o. 1985.

Udover de 1140 våbenskjolde, hvis størrelse er ca. 90 × 60 cm og ca. 65 × 50 cm, eksisterer 389 brudstykker, der udgør ca. 100 våbenskjolde. Alle er malet på træ og i originalrammer. Hvert skjold er forsynet med hjelmtegn og hjelmlæde, og hele samlingen består af 50 skjolde fra det 17. århundrede, ca. 200 fra det 18. århundrede, og resten fra de følgende to århundreder. Et så langt tidsrum giver rig mulighed for at iagttage den heraldiske udvikling m.h.t. komposition, dekoration og kalligrafi.

Samlingen er ikke alene i kunstnerisk og slægtsmæssig henseende interessant, men skildrer også lidt af den indflydelse, som Johannitterordenen spillede i europæisk og tysk historie. Skjoldene viser hen til de vigtigste familienavne i Europa, med navne som kejser Friedrich Wilhelm, fyrsterne af Preussen, Nassau-Siegen, Nederland, hertugerne af Mecklenburg og adelslægter som von Bismarck, von Hindenburg, von Richtofen, von Rundstedt, von Arnim, von Oppel, von Plessen, von Schwerin, von Sydow, hvoraf enkelte grene har slået rod i de skandinaviske lande.

H.

Heraldisk litteratur siden sidst

Ett heraldiskt praktverk

Jan Raneke: *Svensk adels heraldik med Klingspors vapenbok*: Corona AB, Box 5, 201 20 Malmö 1, 1990; 499 s. Pris SEK 1.200:-. För Heraldisk Selskabs medlemmar: Pris SEK 895:-.

Carl Arvid Klingspor, född 1829, blev svensk riksheraldiker 1880. Åren 1885–90 utgav han Sveriges ridderskaps och adels vapenbok. Vapnen är i boken ordnade i nummerordning i olika grupper, först introducerade grevar, friherrar samt ridders- och adelsmän och därefter ointroducerade furstar, grevar, friherrar samt ridders- och adelsmän. Som en tredje grupp redovisas vapnen för svenska adliga ätter med högre utländska adliga värdigheter furstar, grevar och friherrar. Boken innehåller totalt 4203 vapenbilder. Boken avslutas med ett vapenregister, men detta upptar endast hjärtsköldarna.

Boken är emellertid svåröverkomlig och stort sett endast tillgänglig på större bibliotek.

Doktor Raneke har i sin bok grupperat om vapnen i Klingspors bok och i stället ordnat dessa vapen efter vapenbilden. Vapnen är återgivna i vackert och tydligt tryck samt följs upp först av ett sökregister efter släktnamn och därefter av ett sökregister efter vapenbild. Att med ledning av den nya boken identifiera ett svenskt adligt vapen bör inte erbjuda större svårighet.

Efter det att Klingspors vapenbok utkom, har på svenska Riddarhuset introducerats ett antal adliga ätter – Wijk, Pantzerhielm, Hedin, Berencreutz, Gentzschein, von Braun, von Rosen af Kardina och von Samson-Himmelskjerna (†). Även dessa ätters vapen är redovisade i den nya vapenboken. Ytterligare ett vapen borde ha redovisats. Den svenske överstelöjtnanten Carl Wilhelm Malm (1772–1826) adlades 1810. Han är besjungen av Runeberg i Fänrik Ståls sägner:

Fahlander, Malm och Duncker,
de bröto mot stranden ned.

Malm fick emellertid ett slag i hovudet av en gevärskolv med en obotlig hjärnskada som påföljd. Han sattes under förmyndare, och något adelsbrev utfärdades aldrig. En sentida ättling fick emellertid 1976 under medverkan av dåvarande statsheraldikern Gunnar Scheffer ett vapen fastställt – i blått fält ett uppstigande treberg och däröver tre bjälkvis ordnade sexuddiga stjärnor, allt av silver. Hjälmprydnaden – en uppstigande svart björn, som i ramarna bär en kanon av silver – anses syfta på att Malm skulle ha erövrat och burit bort en rysk kanon.

Riddarhusdirektionen har presenterat vissa planer på att komplettera Elgenstjernas ättartavlor. En sådan komplettering borde omfatta upprättande av vapenbeskrivning för varje ätt. Sådana beskrivningar saknas beträffande flertalet ätter.

Närmare 130 sidor i den nya boken innehåller text jämte ett mycket vackert bildmaterial. Doktor Raneke har insamlat och sammanställt ett imponerande antal uppgifter om svensk adels heraldik. Tyvärr finns det inte något personregister beträffande denna del av boken.

Författaren har ånyo berikat svensk heraldisk litteratur med en bok, som är stor i alla bemärkelser. För en svensk heraldiker är den vackra boken ett obligatorium i bokhyllan. I förordet har författaren deklarerat, att ett syfte med boken är att öka intresset för heraldik i allmänhet och stimulera till ökad användning av vapen som dekorativt element. Det finns goda förutsättningar för att denna förhoppning skall bli uppfylld.

Erik Spens

Et interessant hjælpemiddel

Ole Rostock: *Nøgle til 808 skandinaviske skjoldholdere*; Heraldiske Studier 3; udg. af SHS. København 1990; 38 s. m. 47 tekstill.; Pris Dkr. 60.

Skjoldholdere er et overset forskningsområde. I *Henning & Jochums*: Bibliographic zur

in 18 småarbej-
monografier er
& baron du Rou-
pports et Sou-
910.

rdtagelse, skønt
ning: Christiern
mnet kun be-
berg i nr. 5 og I.

esværdig pub-
ekretær nu har

er det en pæn
strationer re-
drich og Johan-
nen også »det
1813 – glæde-
ede storværk

inaviske kon-
gerlige våbe-
det forsigtigt
med. Tilføjes
4–1709): To
vi imidlertid
lderne som
ne barok-
pågældende
nerelt af fa-
tel af de 72
som listen
itiv præsæn-
en fast be-
e sikkerhed
des på sen-

en dækker,
mende stil-

nøgle har
; der tids-

1801–1900: 79

1901– : 1

142 af de 204 våbener tilhører betitlet adel.
Noget lignende turde gælde for Sverige og
Finland. Det drejer sig næsten udelukkende
om komplicerede våbener, som kan være

svære at skelne på malerier, stik, graverin-
ger, bogbind etc. Rostocks nøgle tilbyder her
en nem genvej og slutter sig smukt til Achens
og Pranges hjælpemidler.

Et internationalt islæt får nøglen via den
ikke naturaliserede adel: *Kolachine* er således
et *montenegrinsk* hertugdømme for Nestoria-
nerstenens finder *Frits Holm* (1881–1930; se:
Å. Heinberg: *Fantaster*; 1950), og *Richelieu*
dækker over en dansk søofficers *siamesiske*
adelskab og har intet med den store kardinal
at gøre (*Personallhistorisk Tidsskrift* 3 III &
V).

De borgerlige slægter er overraskende
mange – omkring 150 – med flest norske. En
enkelt fejl er indløbet her: Under *Lillienrantz*
nævnes en havmand med kors og sneglehus;
dette er imidlertid *Sv. Grundtvigs* fejlopfattel-
se (*Heraldisk Tidsskrift* 28, s. 346–47) af et
våben for *Erik Pontoppidan d.æ.*, hvor hav-
manden holder et guldhorn (*Heraldisk Tids-
skrift* 21 s. 40ff.).

Endelig er optaget relevante geografiske
områder, fx *Island*, der jo har hele fire skjold-
holdere, og *Gronland* med en meget fin illu-
stration.

Nøglens system, der opregner 100 forskel-
lige figurer, er enkelt, og bogens fremtid som
hjælpemiddel er sikker. Tillige bør Rostocks
liste inspirere til et dyberegående studium af
senheraldikkens skjoldholdere.

P.H.

Kalendrar från fd. öst

Tevan Verlag (Irányi u. 4–6, H-5600 Bé-
késcsaba) skall utgiva en vägghalender (49
× 33 cm) 1991 med historiska ordnar och ut-
märkelsetecken från Habsburg-riket. – I
Serbien utkom för 1990 en vägghalender *Sta-
ri srpski grbovi* (»gamla serbiska vapen«) med
teckningar av gamla kungliga vapen – av
Dipl. Ing. Arch. Dragomir M. Acović i Bel-
grad – och text på 13 färgplanscher. Initiati-
vet har följts av 1991 års kalender *Srpski grbo-
vi – Heraldry of serbs* med text även på engel-
ska. Inalles presenteras på planschern 70
vapen, varav 13 från föregående årgång. Det
framhålls, att kändedomen om den serbiska
heraldiken härrör från tre huvudkällor, dels
fragmentariska kvarlevor, dels apokryfiska
vapen, till stor del uppfunna under tidigt

1500-tal av en viss Don Pedro Ohmuche-
vich, och dels avseende serbisk »diaspora«,
dvs. främmande härskares vapenförlänningar
till serber eller serbättlingar i förskingring-
en. Många medeltidshärskare i serbiska om-
råden hade icke ens vapen. Talrika exempli-
fieringar på vapenföringen inom de båda
konkurrerande serbiska furste- och konun-
gahusen Obrenović och Karadordević (Ka-
rageorgevitj) samt det slutligen kungliga hu-
set Petrović-Njegoš, från 1697 (ej 1967!) re-
gerande i Montenegro, givas, ävensom åts-
skilliga biskops- och adelsvapen av olika gra-
der enligt österrikiska (kejsrerliga) och ung-
erska patent från 16–1800-talen, stundom
ryska. Fyra stamfäder erhöilo friherrevär-
dighet i egenskap av Maria-Theresia-rid-
dare och en något monoton militärheraldik de-
monstreras av de adelsvapen som kung (*sic!*)
Maria-Theresia 1751 generellt förlänade
stadigvarande bosatta gränsvakter vid mili-
tärgränsen. Utgivare är D. Acović & GRIF-
FIN Unltd, 7, Nevesinjska, YU-11000
Belgrad.

L. P.-n

Våbenrullen

Skandinavisk Vapenrulla 1990. Redigeret af Tor
Flensmarck. 19 sider i farver. Stiftelsen
Skandinavisk Vapenrulla. Broby 1991. Mo-
nitor-Förlaget. Graagården, Kung Valde-
mars väg 21, Vä, S-291 65 Kristianstad.
Pris: SKr. ?

Skandinavisk Vapenrulla har atter udgi-
vet et hæfte, der med sin høje standard føjer
sig flot ind i rækken af de tidligere udgivne i
våbenrulle-serien. Hæftet omfatter numrene
405–423, men viser 20 våbener, idet et vå-
ben (Lindholm) forekommer i briseret form
for to stedbørn (Thorén). Alle våbenerne
knytter sig til slægter, af hvilke to er adelige
(von Heyne og von Carlsburg). 14 af de bor-
gerlige våbener er anmeldt til SVR af våben-
tageren og er derfor helt nye, mens fire våbe-
ner (Holst, (von) Emmertz, Nyffeler, Hec-
tor) har været ført af de respektive slægter i
længere tid. Den hamburgske patricierslægt
(von) Emmertz' våben kendes helt fra 1574.

Der redegøres for symbolindholdet i de
fleste nyere antagne våbener, hvoraf to (Ek-

blom, Runge Poulsen) er talende og et enkelt
(Jansson) er inspireret af et langt liv i kir-
kens tjeneste. At finde ud af symbolindhol-
det i ældre våbener kan være svært, men
havde det alligevel ikke været muligt i tilfæl-
det von Heijnes våben?

De fleste våbener, 15, er svenske, mens tre
er danske og to er norske. 10 våbener, dvs.
hovedparten, er tegnet af Jan Ranke, mens
fire (seks) er udført af Tor Flensmarck, to af
Bengt Olof Kälde, et af Frederik Britze
(samt T. Flensmarck), Z. J. K. Čech, Paul
Emmertz (i samarbejde med T. Flensmarck)
og Sigvard Mahler Dam.

Den kunstneriske standard er høj, og det
er en fornøjelse at iagttage den forskelligarte-
de stil, som kunstnerne lægger frem i dette
hæfte. Den ledsagende tekst med blasoner-
ing og en kort omtale af slægten og evt. sym-
bolindhold er tiltalende. Jeg savner dog en
forklaring på, hvorfor slægten Nyffeler ikke
har noget hjelmtegn – et sådant ses hverken i
tegningen eller i blasoneringen.

H.

Charmanta fanor

Joseph Melchior Galliker, *Schweizer Wap-
pen und Fahnen.* Eine Schriftenreihe der Stif-
tung Schweizer Wappen und Fahnen. Heft
2. Luzern 1989. Hft, 80 ss, ill i färg o sv.-v.
Utg. adress Lützelmatstrasse 4, CH-6006
Luzern. Pris CHF 24,-.

»Vid sidan av vapnen är fanorna heraldi-
kens viktigaste och äldsta källa. Huvuddelen
av detta hæfte är tillägnad dessa, jämte en
önskan att ansvariga personer i offentlig och
enskild tjänst mera skulle bemöda sig om en
heraldiskt korrekt flaggning. Heraldik är och
förblir i första hand en fråga om god smak.
Den är inte ett uttryck för rätshistoria utan
för kulturhistoria. Låt oss visa oss den vär-
dig.«

Dessa utgivarens slutord karaktäriserar
detta häftes innehåll. I övrigt kan recensent-
en blott instämma i vad han sade i Heral-
disk Tidsskrift 60, 1989. Illustrationerna är
om möjligt flere och färggladare. Humorn i
heraldiken företräds här av blott två sidor:
en helt charmant färgplansch till ämnet röst-
rätt för kvinnor vid stämman i Hundwil i
Appenzell!

H. Dgm.

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af Societas Heraldica Scandinavica, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 170. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemtest gennem dansk postgiro 6 11 23 74, Societas Heraldica Scandinavica, cand. phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2000 Frederiksberg, Danmark. Ved indbetaling på postgiro bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt. Henvendelse vedr. abonnementet og ældre tidsskrifter sker til sekretæren.

Ældre numre af tidsskriftet

Numrene 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 29 og 35 er udgået. Alle øvrige numre kan stadig fås. Priserne er som følger, excl. porto: Til og med nr. 30, pr. stk. Dkr. 10. – Fra og med nr. 31, pr. stk. Dkr. 35. – Fra og med nr. 34, pr. stk. Dkr. 40. – Fra og med nr. 38, pr. stk. Dkr. 50. – Fra og med nr. 43, pr. stk. Dkr. 62,50. – Nr. 49–50 (jubilæumsskriftet) Dkr. 296.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Våbenanetavler. Dkr. 37,50 (excl. porto).

Heraldiske Studier nr. 2. J. C. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd. Dkr. 50,00 (excl. porto).

Heraldiske Studier nr. 3. Ole Rostock: Nøgle til 808 skandinaviske skjoldholdere. København 1990. Dkr. 60,00 (excl. porto).

Heraldik i Norden (= Heraldisk tidsskrift nr. 49–50). Dkr. 296,00 (excl. porto).

Redaktør:

Greve Poul Holstein, Livjærgade 29^a, 2100 København Ø, Danmark.

Redaktionsudvalg:

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, 4000 Roskilde, Danmark.

Konstnæren Karl-Gustav Hedberg, Hoplaksvågen 12 B 30, Helsingfors 33, Finland.

Førstebibliotekar Harald Nissen, Dalen hageby 54, 7000 Trondheim, Norge.

Greve Erik Spens, Bergudsvågen 5, 182 33 Danderyd, Sverige.

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark.

Prof. Dr. Iván Bertényi, Gáal Jozsef utca 24, H-1122 Budapest – XII, Ungarn.

Advokat Hans Cappelen, Sørkedalsveien 6, N-0369 Oslo 3, Norge.

Riddarhusgenealog Henrik Degerman, Irjala Gärd, SF-03400 Vichtis, Finland.

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Vapenmålaren Bengt Olof Kälde, Norrtäljegatan 9A, S-7 53 27 Uppsala, Sverige.

Førstebibliotekar Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Skriftställare Leif Pålsson, Förtroligheten 4, S-412 70 Göteborg, Sverige.

Fil. dr. Jan Raneke, Vallgatan 3, Box 46, S-234 21 Lomma, Sverige.

Greve Erik Spens, Bergudsvågen 5, S-182 33 Danderyd, Sverige.

Lærer Bent Østergaard, Rundvangen 6, DK-2605 Brøndby, Danmark.

Heraldisk Selskabs styrelse:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.

Forsker Tom C. Bergroth, Slottsgatan 33 D, 54, 20100 Åbo, Finland.

Advokat Hans Cappelen, Sørkedalsveien 6, 0369 Oslo 3, Norge.

Greve Poul Holstein, Livjærgade 29^a, 2100 København Ø, Danmark (redaktør).

Journalist, cand. phil. Peter Kurrild-Klitgaard, Matthæusgade 16, 2. sal, 1666 København V, Danmark.

Statsheraldiker Clara Nevéus, Riksarkivet, Box 12541, 102 29 Stockholm, Sverige.

Universitetslektor, mag. art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, Danmark (formand).

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark (sekretær).

Fhv. departementchef Birgir Thorlacius, Bólstaðarhlíð 16, Reykjavík, Island.

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 Frederiksberg, Danmark.

Cand. phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8², lejlighed 54, 2000 Frederiksberg, Danmark (kasserer).